

**Kartuizerinnenstraat 4, Brugge. Heraanleg
binnenkoer**

**Resultaten archeologische prospectie zonder
ingreep in de bodem (bureauonderzoek)**

Deel 2: Verslag van Resultaten

Opdrachtgever: Stad Brugge
Burg 12, 8000 Brugge

Uitvoerder: Raakvlak cel Stadsarcheologie
Komvest 45
8000 Brugge
T +32 [0]50 32 45 67
E stadsarcheologie@brugge.be

© Raakvlak, cel Stadsarcheologie, januari-maart 2024

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Raakvlak, cel Stadsarcheologie

Inhoudstabel:

0. Privacy Fiche

Verslag van resultaten

I. Beschrijvend gedeelte

1. Administratieve gegevens
2. Aanleiding
3. Historisch-archeologische voorkennis
4. Onderzoeksopdracht
 - 4.1 Vraagstelling m.b.t. het onderzochte gebied
 - 4.2 Randvoorwaarden
 - 4.3 Beschrijving van de geplande werken en bodemingrepen
5. Beschrijving van de werkwijze en strategie van het vooronderzoek

II. Beoordeling

1. Fysisch-geografische situering
2. Historisch-cartografische situering
 - 2.1 algemeen: het ontstaan van Brugge
 - 2.2 historische situering van het projectgebied
3. Archeologische voorkennis
4. Gaafheid van het terrein: verstoringen
5. Synthese
6. Afweging noodzaak verder onderzoek
 - 6.1 Inschatting potentieel tot kennisvermeerdering
 - 6.2 Kader exploitatie potentieel tot kennisvermeerdering
7. Samenvatting
8. Bibliografie
9. Bijlagen

I. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1. Administratieve gegevens:

Projectcode bureauonderzoek:	2024 B209
Naam aanvrager:	Frederik Roelens
Erkennings nummer:	OE/ERK/Archeoloog/2016/00105
Naam site:	Kartuizerinnenstraat 4, Brugge: Code: BR24KA

Initiatiefnemer en zakelijkrechthouder: Stad Brugge, Burg 12, B-8000 Brugge

Uitvoerder: Raakvlak, Cel Stadsarcheologie

Auteurs: Frederik Roelens, Caroline Landsheere en Dieter Verwerft

Wetenschappelijke begeleiding: nvt

Bewaring en beheer van de geregistreerde data, vondsten en stalen: Onroerend Erfgoeddepot De Pakhuizen (Raakvlak), Komvest 45, 8000 Brugge

Locatie/vindplaats: West-Vlaanderen, B-8000 Brugge, Kartuizerinnenstraat 4

Bounding box te groot, zie archeologieloket

Kadaster: Brugge, afdeling 3, sectie C, perceelsnummer 154H (zie Plan 2)

Naam site: Kartuizerinnenstraat, Brugge

Relevante termen thesauri Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek

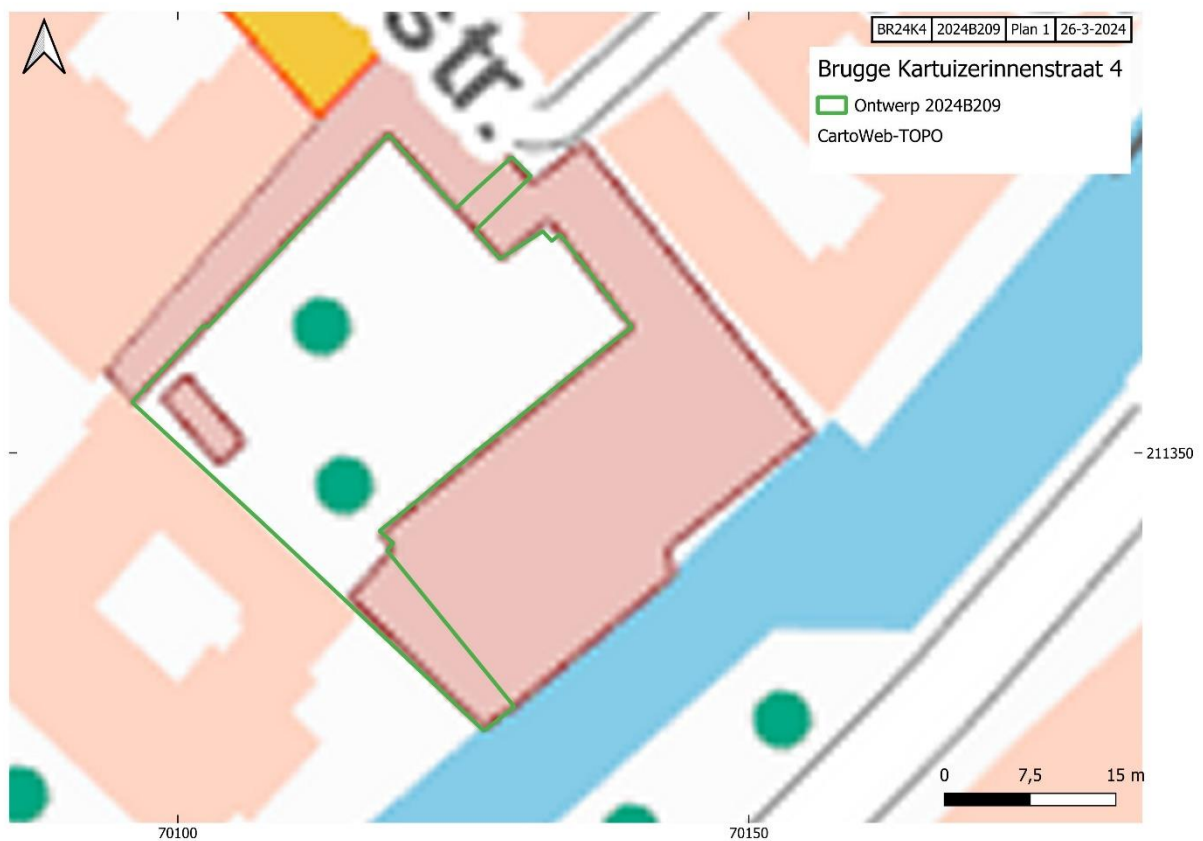
Periode: januari-maart 2024

Archeologische verwachting: matig potentieel voor archeologische sporen en structuren vanaf de 13de eeuw, kans op sporen en menselijke resten Kartuizerinnenklooster

Aanleiding van het onderzoek: geplande bodemingrepen: realisatie fietshellings, plaatsen regenwaterputten, infiltratiekragen, vernieuwen nutsleidingen, algemene omgevingsaanleg.

Figuur 1: Het projectgebied gesitueerd t.o.v. Vlaanderen (blauwe ster)

Plan 1: Het projectgebied weergegeven op de topografische kaart (groene polyline)

Plan 2: Het projectgebied weergegeven op het GRB, met aanduiding van de kadastrale gegevens (groene polyline)

2. Aanleiding

Deze archeologienota kadert in een geplande omgevingsvergunningsaanvraag met adres Kartuizerinnenstraat 4 te Brugge. Het plangebied bevat delen van een beschermd monument, het voormalig Kartuizerinnenklooster dat teruggaat tot de 16de eeuw ([erfgoedobjecten/29371](#)).

De bouwheer werkt reeds enkele jaren aan dit plangebied met als huidige functie politiecommissariaat District Centrum Brugge. Als laatste stap wordt de huidige binnenkoer aangepakt. In het verleden werd er al een archeologienota opgemaakt met projectcode 2020 F46. De werkzaamheden en het bijhorende programma van maatregelen zijn echter nooit uitgevoerd. In deze herwerkte nota wordt opnieuw de gepaste impactanalyse gemaakt.

Bij de heraanleg van de binnenkoer zijn meerdere bodemingrepen gepland die een impact kunnen hebben op het potentieel aanwezige archeologisch bodemarchief. Het ontwerp is van de hand van de cluster Facilitair beheer van de Stad Brugge.

Het plangebied bevindt zich in de oudste stadskern. Op het gewestplan is de hoofdbestemming 'woongebied met cultureel, historische en/of esthetische waarde'.

Het projectgebied bevindt zich in een vastgestelde archeologische zone, de historische stadskern van Brugge. Aangezien de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300m² of meer bedraagt, is een archeologisch vooronderzoek verplicht volgens het Onroerenderfgoeddecreet van 2015. Op deze basis wordt een archeologienota zonder ingreep in de bodem opgesteld. De opmaak van deze nota gebeurt conform *de Code van Goede Praktijk voor*

de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen, versie 4.0 (2019) en de door het Agentschap Onroerend Erfgoed verspreide bijkomende richtlijnen in verband met het opstellen van archeologienota's.

3. Archeologische voorkennis

Het plangebied bevindt zich in binnen de eerste stadsomwalling van Brugge, in de onmiddellijke nabijheid van het Belfort en de Dijver. De straatnaam Kartuizerinnenstraat wordt vanaf de 16de eeuw vermeld bij de komst van de Kartuizerinnen. Dankzij archivalische en cartografische bronnen is zeer veel geweten over het plangebied vanaf de 16de eeuw. Bovendien is er dankzij archivalische bronnen ook informatie beschikbaar vanaf de 13de eeuw over de periode voor de komst van de Kartuizerinnen.

In de Centrale Archeologische Inventaris zijn geen gekende sites binnen het projectgebied weergegeven. In juli 2023 werd een archeologisch opgraving uitgevoerd door Raakvlak in de zuidelijke kelders. In de onmiddellijke omgeving zijn een beperkt aantal sites gekend die dateren vanaf de volle middeleeuwen. Voor een meer uitgebreide archeologische situering, wordt verwezen naar het bewuste hoofdstuk (*II.3. Archeologische situering*).

4. Onderzoeksopdracht

4.1 Vraagstelling m.b.t. het onderzochte gebied

De bedoeling van dit bureauonderzoek is om tot een waardering van het archeologisch potentieel binnen het projectgebied te komen. Op basis van verscheidene bronnen, zoals de nog aanwezige erfgoedwaarden, de landschapshistoriek, de topografie, de geomorfologie, het bodemgebruik, de vegetatie en de historische ingrepen wordt getracht hierover een uitspraak te doen.

Hierbij kunnen volgende onderzoeksvragen gesteld worden:

- wat is de landschapshistoriek van het terrein?
- hoe is het terrein gebruikt geweest?
- speelde het terrein een belangrijke rol in de ontwikkeling van Brugge?
- welke impact hebben de voorziene werken op de bodem?
- wat zijn de karakteristieken van deze site(s)?
- wat is de bewaringstoestand van deze site(s)?
- hoe verhoudt deze site zich tot het landschap?
- wat is de waarde van deze site(s)?
- is de bodemopbouw intact, gedeeltelijk of volledig verstoord?
- wat betekent dit voor het archeologisch potentieel van het terrein?

4.2 Randvoorwaarden

N.v.t.

4.3 Beschrijving van de geplande werken en bodemingrepen

Zoals hierboven beschreven wil de bouwheer, Stad Brugge, het bestaande plangebied, op heden in gebruik als politiecommissariaat District Centrum, fasegewijs restaureren en aanpassen. De huidige omgevingsvergunningsaanvraag focust op het laatste luik, de heraanleg van de binnenkoer.

De bestaande toestand is weergegeven op diverse foto's, zie fig. 2a-b. **De plannen bestaande en nieuwe toestand bevinden zich integraal in bijlage.**

Figuur 2a-b: zicht op bestaande toestand binnenkoer (bron: eigen opname)

Figuur 3: Inplantingsplan nieuwe toestand, niv.-1 (bron: Stad Brugge Facilitair beheer)

Figuur 4: Inplantingsplan nieuwe toestand, niv.0 (bron: Stad Brugge Facilitair beheer)

In de huidige omgevingsvergunningsaanvraag vertaalt dat zich in volgende vergunningsplichtige werken met bodemingrepen:

- **De aanleg van een inrijhelling voor fietsen (ca.14 lopende meter, footprint ca 50m², max. 260cm t.o.v. het maaiveld) (figuur 5a-b)**

Tegen de zuidwestelijke gevel van het complex wordt een nieuwe toegangshelling voor fietsen voorzien. De helling bedraagt zo'n 14 lopende meter en is zo'n 2.2m breed. De helling wordt gefundeerd op een beperkt aantal micropalen die een gewapende funderingsplaat van 30cm dragen. De maximale verticale bodemingreep bedraagt 260cm ten opzichte van het huidige maaiveld. Op figuur 5a-b is een langse snede van deze inrijhelling, inclusief zicht op de microfunderingspalen weergegeven, alsook een bovenaanzicht.

Gezien deze historische vleugel onderkelderd is, komt deze inrijhelling in principe in de insteek van dit ondergrondse volume terecht, waardoor de trefkans op een ongeroerd bodemarchief zeer klein is.

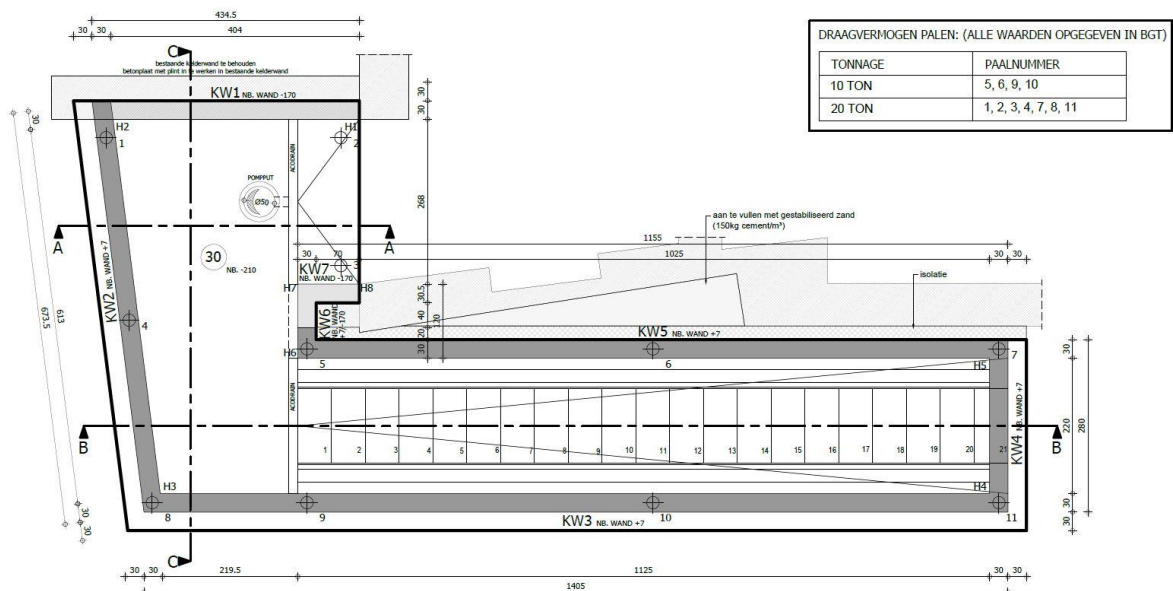
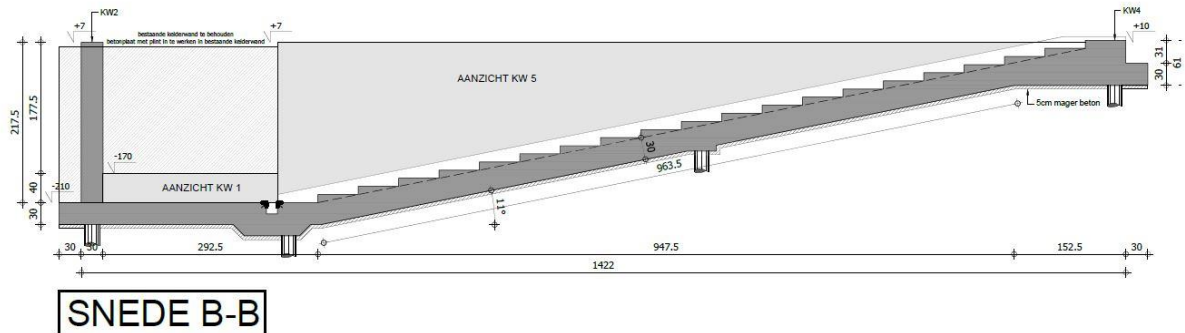

Fig5a-b: Langssnede en bovenaanzicht van de geplande inrijhelling (bron: Facilitair beheer Stad Brugge)

Bij de stabiliteitswerkzaamheden in de kelder is de bestaande trap verwijderd. Er is een rechthoekige put van 1m25 op 3m afgegraven tot op 250cm onder het niveau van de binnenkoer (=zelfde niveau uitgraving kelders. De wanden worden veiligheidshalve voorzien van beschoeiing. Lokaal in deze put komt een dieper ingeplante pompput (met contouren 1m x 1m x 1m). Hiervoor wordt tot op 350cm onder de 0-pas uitgegraven. Een foto van deze reeds uitgevoerde werkzaamheden uit de vorige fase is afgebeeld op fig. 6.

Fig.6: reeds vergraven zone inrijhelling (bron: eigen opname, augustus 2023)

- **Het plaatsen van twee regenwaterputten plus infiltratiekratten op de binnenkoer**

In de vergunningsaanvraag is sprake van twee gekoppelde regenwaterputten van 5000L. De toekomstige inplanting, met een maximale footprint van 14m², is weergegeven met één blauwe polygoon. De diepte is op heden ongekend en wordt in het bestek voor uitvoering door een nog aan te stellen aannemer theoretisch geraamd op maximaal 3m onder het maaiveld, zijnde 30cm vloerplaat + 170cm hoogte regenwaterput + 1m dekking. Daaraan gekoppeld worden infiltratiekratten voorzien, met een gezamenlijke footprint van 30m², diepte circa 170cm. Deze worden onderling verbonden met diverse leidingen.

De nieuwe regenwaterputten overlappen in principe niet met de reeds bestaande putten. In de ganse binnenkoer zijn eveneens historische nutsleidingen te verwachten (diepte 80cm?).

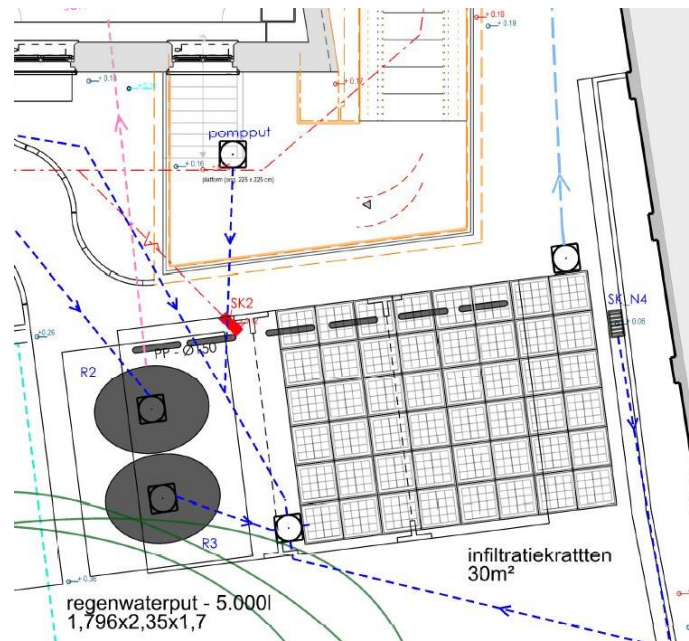

Fig. 7: detail geplande regenwaterputten en infiltratiekratten (bron: Facilitair beheer Stad Brugge)

- **Het plaatsen van drie septische putten plus infiltratiekratten op de binnenkoer**

Verder worden, verspreid over de binnenkoer nog drie septische putten gestoken, inclusief bijhorende leidingen: 1 exemplaar van 3000L in het oosten van het plangebied (footprint 10m²) en twee aan weersijden van het boomvak van 7500L (elk 12m² footprint). In totaal spreken we over 34m², verspreid over drie kleinere putten, die tot op grote diepte vergraven wordt. De tussenliggende leidingen komen op circa 120cm onder het maaiveld.

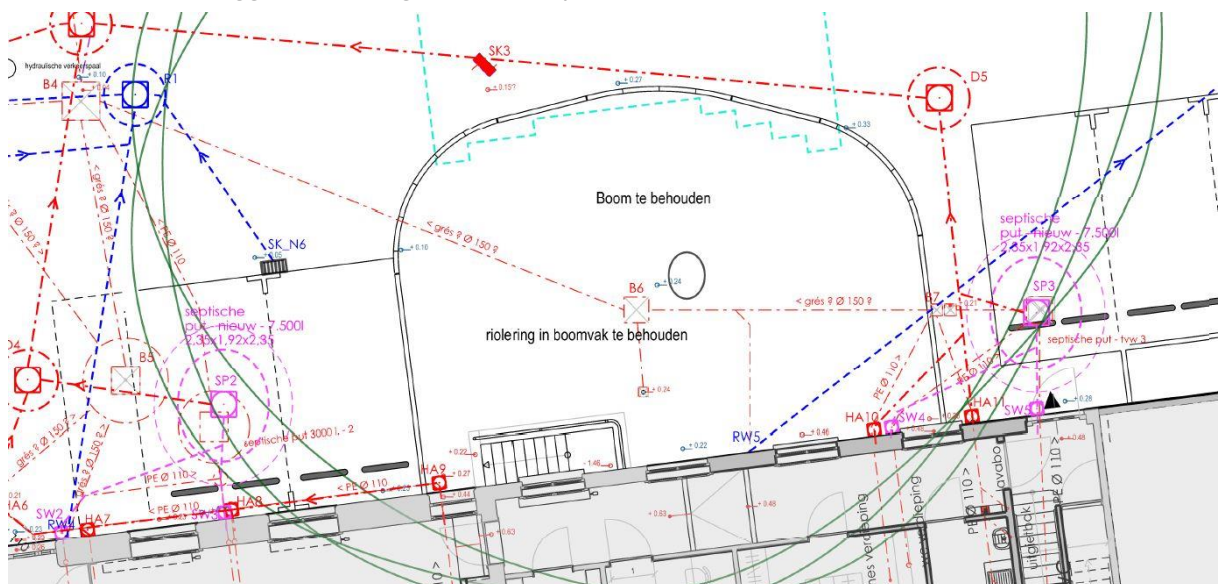

Fig. 8: detail geplande septische putten (roze kleur) aan weersijden van het boomvak (bron: Facilitair beheer Stad Brugge)

Tenslotte volgt de resterende omgevingsaanleg van het binnenplein, bestaande uit het plaatsen van verharding, parkeerplaatsen, edm. De verticale impact van deze werken is beperkt tot de bovenste 50cm.

Op het syntheseplan worden deze geplande bodemingrepen grafisch weergegeven (Plan 19). In deel 2, 'Beoordeling' wordt verder nagegaan in welke mate de hierboven opgesomde bodemingrepen een bedreiging vormen voor het potentieel aanwezige archeologische erfgoed en welke verdere stappen al dan niet genomen moeten worden.

Plan 19: Synthesekaart met aanduiding van de geplande bodemingrepen

5. Beschrijving van de werkwijze en strategie van het vooronderzoek

Deze archeologienota bestaat in eerste instantie uit een bureaustudie (vooronderzoek zonder ingreep in de bodem). Hierin is de aard van de werken afgewogen ten opzichte van de beschikbare kennis van het projectgebied op landschappelijk, bodemkundig, historisch-cartografisch en archeologisch vlak om zo een onderbouwde inschatting te kunnen maken van het archeologisch potentieel van het projectgebied.

Het bureauonderzoek werd uitgevoerd door een erkend archeoloog van Raakvlak. De nota werd opgemaakt op een PC met Office-software. Het bijhorend kaartmateriaal werd aangemaakt in een GIS-omgeving (QGis, versie 3.34). In dit softwarepakket werden de digitale ontwerpplannen ingeladen en geprojecteerd ten opzichte van de WMS-lagen en/of de shapefiles die ter beschikking gesteld worden door de Vlaamse overheid via www.geopunt.be, www.dov.vlaanderen.be, geo.onroerenderfgoed.be en de website van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI). Indien mogelijk werd de archeologische informatie aangevuld en/of gecorrigeerd met gegevens uit het archief van Raakvlak en/of van de voormalige Stadsarcheologische dienst van Brugge.

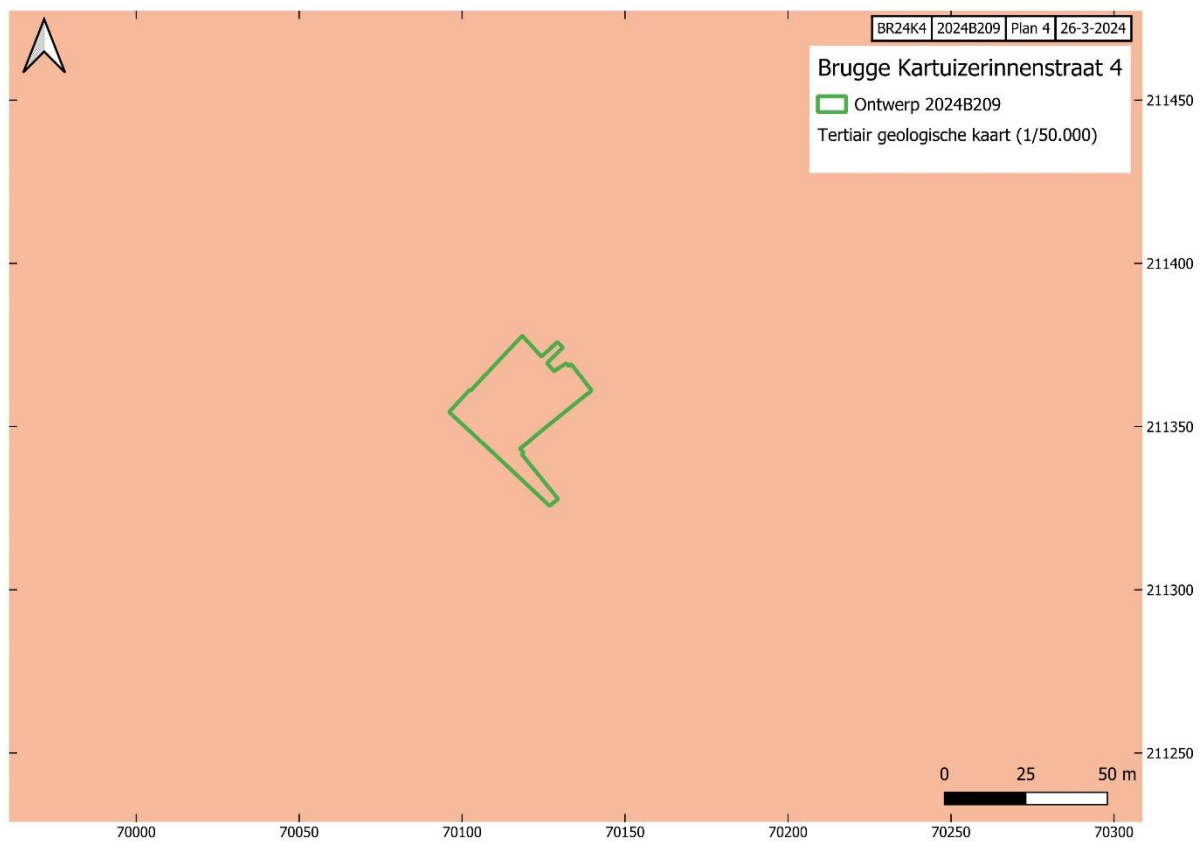
Aansluitend werden een aantal referentiewerken geraadpleegd in diverse bibliotheken. De voornaamste referentiewerken zijn *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge* (Hillewaert en Ryckaert, 2019) en de *Stedenatlas van Brugge* (Ryckaert, 1991). De overige geraadpleegde artikels en documenten zijn weergegeven in de bibliografie.

Tenslotte willen we Marieke Dhaeze bedanken voor het aanleveren van allerhande informatie en plannen.

II. Beoordeling

Het doel van dit hoofdstuk is om een beoordeling te maken van het projectterrein op basis van gekende landschappelijke, historische, cartografische en archeologische informatie. Vervolgens wordt gekeken in welke mate het terrein nog voldoende intact is.

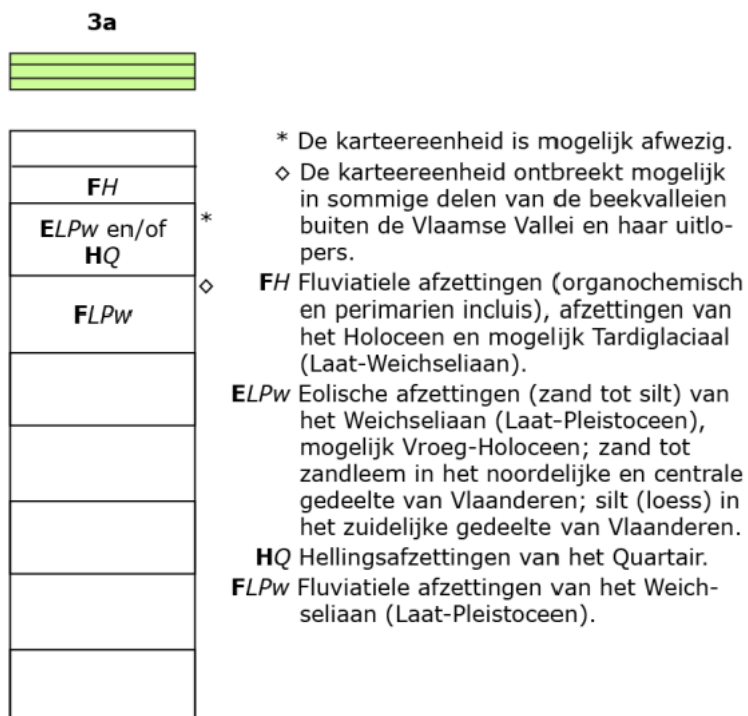
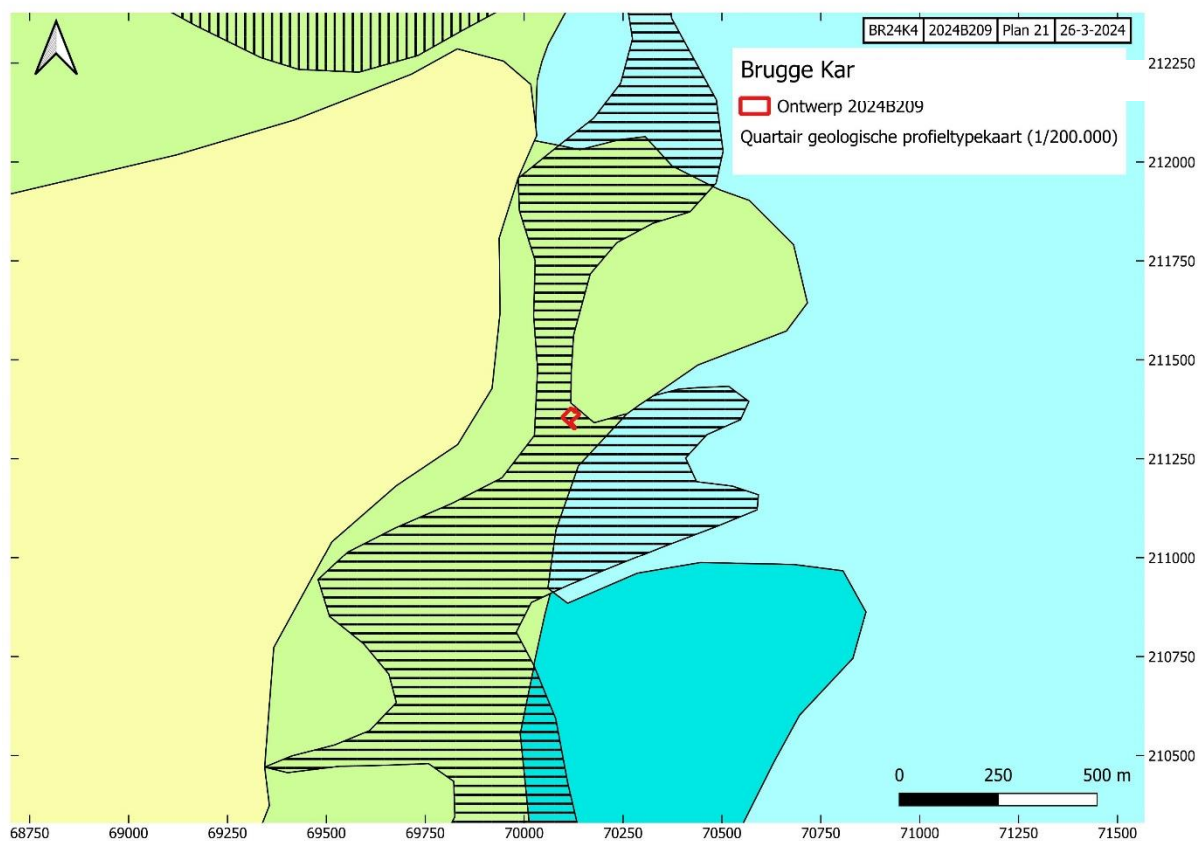
1 Fysisch-geografische situering

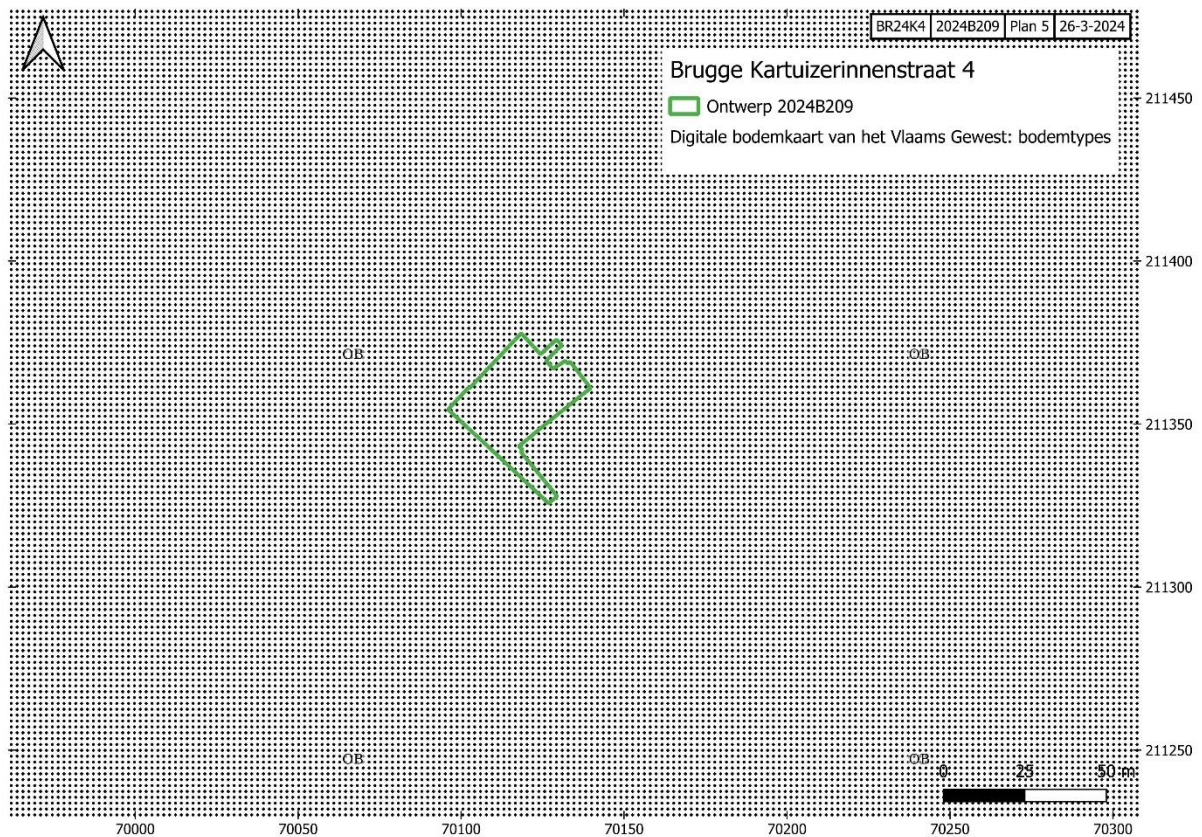
Plan 5: Het projectgebied op de tertiair geologische kaart (groene polyline)

Tertiair geologisch behoort de omgeving van het projectgebied tot de Formatie van Gentbrugge (Ge). Op basis van de Databank Ondergrond Vlaanderen wordt binnen het plangebied het tertiair substraat gevormd door het lid van Vlierzele (GeVI) (Plan 4). Het betreft groen tot grijsgroen fijn zand, soms kleihoudend, met plaatselijk dunne zandsteenbankjes.

Op de quartair geologische kaart 1/200.000 (Plan 6) wordt het plangebied in het groen gearceerd weergegeven en behoort het tot het type 3a. Er zijn Holocene of Tardiglaciale afzettingen bovenop de Pleistocene sequentie vastgesteld (figuur 9).

Figuur 9: uittreksel uit legende overzichtskaart quartairgeologie Vlaanderen, type 3a (bron: DOV)

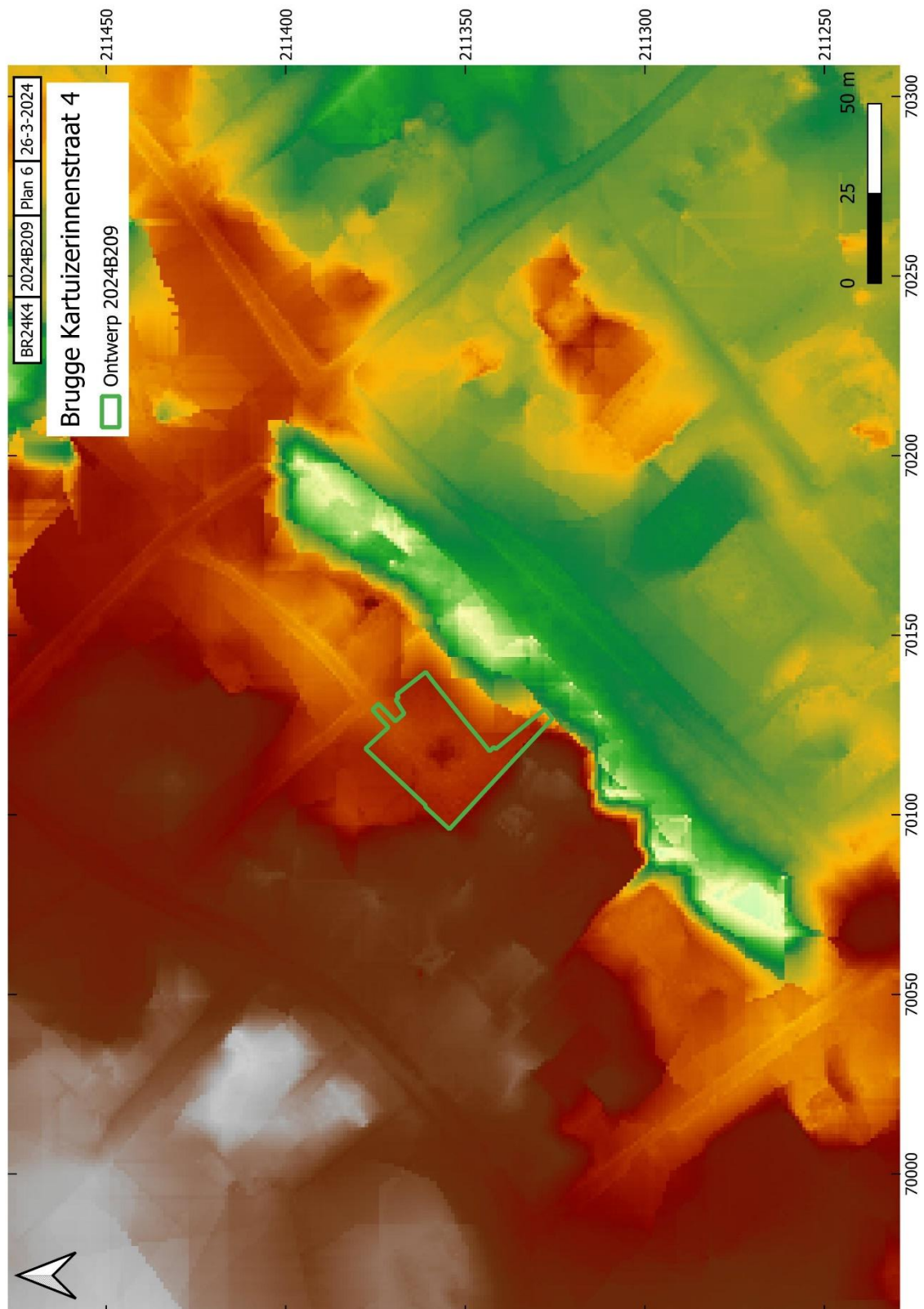

Plan 5: het projectgebied weergegeven op de bodemkaart (blauwe polyline)

Op de bodemkaart is het onderzoeksgebied aangeduid als bodemtype 'OB' (Plan 5). Deze afkorting betekend 'bebouwde zone'. De hele binnenstad van Brugge is op deze wijze aangeduid. Welk bodemtype zich er precies bevindt in het onderzoeksgebied is niet bekend. In de ruimere omgeving zijn de meeste gronden gekarteerd als ZbG, ZcG en ZdG. Enkele enclaves van lemig zand met dezelfde drainage en bodemontwikkelingspatroon kunnen eveneens gevonden worden. De bodemontwikkelingsklasse "G" overkoepelt de profielontwikkelingssymbolen "b", "g" en "h". Het gebruik van een klasse in plaats van één enkel symbool is omwille van de grote variabiliteit kenmerkend voor de dekzandrug ter hoogte van Brugge (pers.commentaar Jari Mikkelsen, bodemkundige). Tijdens booronderzoek van Raakvlak net ten noorden van het plangebied aan Oude Burg 17 in 2019 konden bij vier van de vijf boringen een in situ bodem geregistreerd worden, bestaande uit sterk humeuze, losse, waterrijke afzettingen die wijzen op een vijver, beek of depressie (<https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/10367>).

Volgens de potentiële bodemerosiekaart is de erosiegevoeligheid van het terrein niet gekarteerd. In de ruime omgeving zijn eveneens geen percelen gekarteerd. Omwille van deze reden is deze kaart niet opgenomen in deze nota.

Op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1m is te zien dat het projectgebied duidelijk hoger ligt dan de terreinen ten zuiden, met name de Dijver en verder ten zuiden de gronden die opgenomen zijn in het stedelijk weefsel met de aanleg van de tweede Brugse stadsomwalling (1297-1299).

Plan 6: Het projectgebied weergegeven op het DHM, 1m-resolutie, kaartblad 13 (groene polyline)

2. Historisch-cartografische situering

2.1 algemeen: het ontstaan van Brugge

Dit overzicht is grotendeels gebaseerd op de publicatie *Op het Raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge* (Hillewaert en Ryckaert, 2019).

Prehistorie

De oudste sporen op het huidig grondgebied van Brugge dateren uit het einde van de oude steentijd, meer bepaald uit het Allerød (11.950 - 10.760 v.Chr.) (Van Acker, 1986, p.96). Menselijke aanwezigheid (van het type Federmesser-cultuur) werd o.a. vastgesteld in Steenbrugge en Rijkevelde. Het gaat om een kleine groep jagers-verzamelaars die kortstondig verbleven op deze locaties.

De middensteentijd (ca. 10.000 - 5.000 v.Chr.) wordt gekenmerkt door een opwarming van het klimaat. Jagers-verzamelaars vestigen zich in deze periode op de hogere dekzandruggen, zoals bijvoorbeeld op de helling van de dekzandrug ten noorden van de Assebroekse Meersen en op de rug die de Meersen scheidt (Soers, 1987, p.33-35).

De evolutie van jagers-verzamelaars naar sedentaire boeren, die zelf voedsel produceren en dieren domesticeren, vindt plaats rond ca. 5000 v.Chr. In de omgeving van Brugge ontbreken (voorlopig) sporen uit de vroege nieuwe steentijd (Hillewaert et al, 2001, p.22). Vondsten uit deze periode komen voor als residueel materiaal, m.a.w. oudere vondsten in jongere contexten. De gepolijste bijlen die de voorbije decennia op het grondgebied van Brugge aangetroffen zijn, zijn ruim te situeren in de midden of late nieuwe steentijd en het begin van de vroege bronstijd (Hollevoet en Hillewaert, 1997/1998, p.193). Bewoningssporen *in situ* werden bijvoorbeeld aangetroffen in Sint-Michiels (Brugge).

Enkele vondsten uit de binnenstad dateren uit het einde van de nieuwe steentijd (ca. 2000 v.Chr.). Een klokbeker en een vuursteenafslag werden aangetroffen op de rand van een natuurlijke depressie, opgevuld met veen. Deze situeerde zich ter hoogte van de Willemstraat (De Witte, 1992, p.33-45). Fragmenten van een tweede klokbeker werden aangetroffen ter hoogte van de Boeveriepoort (Hillewaert et al, 2001, p.26). Vermoedelijk leefde de klokbekercultuur in onze streken door tot ca. 1800 v.Chr.

Door de afnemende snelheid van de zeespiegelstijging is de volledige kustvlakte rond ca. 1000 v.Chr. geëvolueerd tot een veenlandschap. Het onderzoek van de voorbije decennia heeft heel wat informatie opgeleverd over de grafcultus uit de bronstijd. Op het grondgebied van Brugge zijn diverse voorbeelden van circulaire grafheuvels gekend. Nederzettingssporen uit deze periode daarentegen komen slechts zeer beperkt voor. Er kan verwezen worden naar sporen, aangetroffen in Sint-Andries: site Refuge en site Kosterijstraat (Hillewaert, 2003, p.264).

Tijdens de ijzertijd, vanaf ca. 800 v.Chr. wordt de kustvlakte gekenmerkt door erosie en een sterke uitbreiding van het net van getijdengeulen. Zgn. La Tène-aardewerk werd aangetroffen bij werken aan een huizenblok tussen het Biskajerplein, de Wijnzakstraat en het Sint-Jansplein (Hillewaert, 1995b; Hillewaert 1996). Gelijkaardig aardewerk werd ook aangetroffen op de eerder vermelde site Refuge.

Romeinse periode

Gezien de locatie van het projectgebied in de historische binnenstad van Brugge, werd ervoor geopteerd om in dit overzicht enkel de belangrijkste Romeinse vondsten/vindplaatsen in het centrum van de stad te belichten.

Eerst en vooral dient gefocust te worden op het Romeinse wegennet en het verloop hiervan binnen de begrenzing van de binnenstad (Hollevoet, 2011a, p.42-45). Het is algemeen bekend dat de Steenstraat een aftakking is van de baan Cassel – Doornik. Deze weg vertrekt vanuit Steenvoorde en loopt over Poperinge en Werken (gem. Kortemark) tot Brugge. Hier sluit de weg ten westen van de Smedenpoort aan op de Zandstraat. Hoe de weg vanaf de Smedenpoort precies verloopt, blijft nog steeds onderwerp van vele discussies¹ (Ryckaert, 1991, p.23). In elk geval zal de omgeving van de Zilverstraat doorkruist zijn, waarna de weg de huidige Markt dwarste en verder liep richting Burg. In deze zone moet zich een brug bevonden hebben, die de oversteek over de Reie mogelijk moest maken. Het verdere verloop is opnieuw onduidelijk. Mogelijk liep de weg ter hoogte van de Langestraat verder om het grondgebied Brugge via de Kruispoort te verlaten.

Hoewel de site Fort Lapin zich strikt genomen niet binnen de binnenstad bevindt, wordt het - gezien het belang van de nederzetting- toch kort vermeld (Hollevoet, 1991b, p.46-50). Op het einde van de 19de eeuw werden n.a.v. de uitbouw van een nieuwe Brugse haven (het huidige Groot Handelsdok) verschillende Romeinse vondsten aangetroffen. De vele vondsten wijzen erop dat deze uitgestrekte site één van de belangrijkste sites uit de kuststreek was. In de onmiddellijke omgeving van deze site werden in de 19de eeuw ook restanten van Romeinse vaartuigen aangetroffen. Voor meer informatie kan verwezen worden naar *Een nieuwe kijk op de boot van Brugge* (Vlierman 2011, p.49), gepubliceerd in *Op het Raakvlak van twee landschappen*.

Ook in de binnenstad kwamen reeds op verschillende plaatsen Romeinse sporen aan het licht (Hollevoet 1991b, p.51-52). Wat deze vindplaatsen betreft, is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen de locaties waar residueel materiaal of losse vondsten aangetroffen zijn en de locaties waar effectief sporen *in situ* aangetroffen zijn.

Wat de eerste categorie betreft, kan verwezen worden naar de volgende vindplaatsen: de Potterierei, de Snaggaardstraat, 't Zand, Zwijnstraat en Langerei 7 (respectievelijk Jacobs en Verhaege, 1980, p.82; Hillewaert, 1991c; Hillewaert 2000a, p.161; Hillewaert 1990d).

Wat de sites met *in situ* bewaarde sporen betreft, kan vooreerst verwezen worden naar de site Wulpenstraat (Hollevoet, 1991b, p.52). Deze Romeinse bewoningskern situeert zich vermoedelijk langs dezelfde getijdengeul als de site Fort Lapin, maar dan wel op de andere oever. De geul moet deel uitgemaakt hebben van een netwerk dat de verbinding vormde tussen de Reie en de getijdengeulen die de zee en het achterland verbonden. Het is aan te nemen dat de Reie via deze geul afwaterde in het overstromingsgebied. Vermoedelijk werd deze geul- of één van zijn vertakkingen- ook aangetroffen bij boringen langs de Verversdijk (Hillewaert, 2000b, p.155).

Ook op de Brugse Burg worden sinds de jaren zestig van vorig eeuw vondsten uit de Romeinse tijd aangetroffen. De meeste vondsten die *in situ* voorkwamen, kwamen aan het licht bij de bouw van de *Holiday Inn Crowne Plaza* (Thoen, 1991, p.143-147). De vondsten situeerden zich in de top van een veenlaag, die de opvulling vormde van een natuurlijke depressie. Deze depressie sloot

¹ Mogelijke tracés zijn via de Noordzandstraat en het Sint-Amandstraatje of over de Zuidzandstraat en de Steenstraat

duidelijk aan op de helling van de dekzandrug. Het is dan ook vrij waarschijnlijk dat het vondstmateriaal afkomstig is van een Romeinse nederzetting, die zich situeerde op de top van de dekzandrug.

Ter hoogte van de Zilverstraat werden verschillende sporen in situ aangetroffen, ingegraven in het dekzand (De Witte, 1988, p.18-20). Deze vondsten uit de 2de en 3de eeuw n. Chr. zijn interessant, rekening houdende met het feit dat de Zilverstraat zich vlakbij het veronderstelde tracé van de Zandstraat situeert. Vermoedelijk strekte de nederzetting zich verder uit in noordelijke richting. Mogelijk moeten de vondsten die aangetroffen zijn aan de overkant van de Zilverstraat, op de locatie van het vroegere cinemacomplex Kennedy, eveneens met deze nederzetting in verband gebracht worden (Hillewaert 2004, <http://www.raakvlak.be/nieuwsbrief.php?itemno=69>).

Het voorkomen van Romeinse sporen in situ lijkt ten oosten van de Reie beperkter. Hier kan verwezen worden naar de site Garenmarkt. Het aardewerk dat aangetroffen werd in een sterk organische opvullingslaag van een natte depressie, wijst op de aanwezigheid van een nederzetting in de onmiddellijke omgeving. Verdere gegevens m.b.t. deze bewoningskern ontbreken (voorlopig).

Vroege Middeleeuwen

Tijdens de Merovingische periode bevinden zich op het raakvlak van zandstreek en kustvlakte verscheidene nederzettingen. In de historische binnenstad daarentegen zijn slechts weinig Merovingische vindplaatsen bekend; in vele gevallen gaat het dan nog om sites waar vroegmiddeleeuwse vondsten voorkomen in jongere contexten. Voorbeelden hiervan zijn de site Zwijnstraat en de Burg (Hillewaert, 1991d). Wat de Burg-site betreft, dient wel een mogelijk laat-Merovingisch/vroeg-Karolingisch haardje in de hoek van het Oude Gerechtsgebouw en de Griffie vermeld te worden (De Witte, 1988, p.26-27). Wat de in situ vondsten in de historische stadskern betreft, kan verwezen worden naar de site Sint-Jansstraat (Hillewaert, 2000).

Het gebied, waaruit het latere Brugge zou ontstaan, maakte tijdens de vroege middeleeuwen deel uit van tenminste twee verschillende administratieve eenheden, nl. de *pagus Flandrensis* en de *pagus Rodanensis* (Hollevoet, 2011c, p.103). Volgens de hypothese van J. Noterdaeme ontstond het latere Brugge op de grens van twee uitgestrekte oerparochies die deel uitmaakten van die administratieve districten, nl. Snellegem (*pagus Flandrensis*) en Sijsele (*pagus Rodanensis*) (Noterdaeme, 1957). Volgens deze hypothese functioneerde de Reie als grens van beide parochies. De Sint-Salvatorskerk en de O.L.V.-kerk zouden elk aan de uiterste rand van de moederparochie gebouwd zijn, respectievelijk op het grondgebied van de parochie Snellegem en op het gebied van de parochie Sijsele. Deze hypothese verklaarde onder andere de korte afstand t.o.v. de twee kerken.

De stichting van de O.L.V.-kerk vanuit de moederkerk Sijsele kan bevestigd worden op basis van 11de en 12de-eeuwse bronnen. Waarschijnlijk werd de O.L.V.-kerk kort na de Sint-Salvatorskerk gebouwd, vermoedelijk nog voor het einde van de 9de eeuw (Meijns, 2011, p.138-139). De stichting van de Sint-Salvatorskerk vanuit het Merovingische kroondomein van Snellegem is echter allesbehalve zeker (Meijns, 2011, p.139-140). Vooreerst bestaan hiervoor geen doorslaggevende bewijzen. Bovendien heeft archeologisch onderzoek aangetoond dat de O.L.V.-kerk gesticht werd ten westen van de Reie en niet op de rechteroever van de Reie, zoals algemeen aangenomen werd (Hollevoet, 2011c, p.103). De O.L.V.-kerk werd m.a.w. gesticht op

een terrein dat wellicht oorspronkelijk deel uitmaakte van de pagus Flandrensis. Dit doet de vraag rijzen of de O.LV.-kerk gesticht is, na de vereniging van de beide *pagi* en nadat de Reie haar grensfunctie verloren had.

Het voorkomen van twee parochiekerken op korte afstand van mekaar toont in elk geval dat de vroegmiddeleeuwse nederzetting welvarend was. Wat de ruimtelijke en functionele indeling van deze handelsnederzetting betreft, zijn de gegevens vrij beperkt. In elk geval stond de nederzetting via een haven en een getijdengeul rechtstreeks in verbinding met de zee. De naam Brugge zou etymologisch verwant zijn met het Scandinavische '*Bryggia*', wat verwijst naar een aanlegplaats (Gysseling, 1971; De Brabandere, 2010). De toponiemen *Wic* en *Koetelwic*, die voor het eerst voorkomen in 13de-eeuwse documenten, zijn mogelijk met deze haven in verband te brengen. De locatie van deze toponiemen is weliswaar onzeker. In het verleden werd aangenomen dat deze vroegmiddeleeuwse haven zich situeerde in de zone ten westen van de Lange Rei, meer bepaald ter hoogte van het Sint-Gilliskwartier (De Smet, 1948; Ryckaert, 1991, p.40). Recentelijk wordt het toponiem Koetelwijk eerder gelokaliseerd ter hoogte van de Koningsbrug, die de Koningstraat verbond met de Spiegelrei (De Meester en Schotte, 2002)

Tot de 10de eeuw, en tijdelijk nog in de eerste helft van de 11de eeuw, konden zeeschepen de stad bereiken via de Lange Rei; ze meerden aan ter hoogte van de natuurlijke depressie van de Spiegelrei. De bewoning geassocieerd met deze aanlegplaats situeerde zich in de zone van de Koningstraat tot het Sint-Jansplein, op een iets hoger gelegen deel net ten zuiden van de depressie. Het gebied ten noorden van de Spiegelrei was drassig en werd omwille van deze reden pas rond 1200 bouwrijp gemaakt. De handelsnederzetting die geassocieerd dient te worden met de havenactiviteiten, wordt omwille van zijn vorm het 'Groot Vierkant' genoemd (figuur 9). Deze zone wordt begrensd door de Groene Rei en de Sint-Annarei; beide zijn segmenten van de natuurlijke loop van de Reie. Verder vormden ook de Spiegelrei en de Kraanrei de begrenzing van dit vierkant. Vermoedelijk behoort het bouwblok tussen de Steenstraat, Wollestraat, Oude Burg en Simon Stevinplein tot deze oude bewoningskern (Hollevoet 2011c, p.104)

Het handelscentrum wint aan belang wanneer de graaf van Vlaanderen rond de Burg een eigen machtscentrum uitbouwt (Dhondt, 1957). N.a.v. de invallen van de Noormannen werd een versterking opgericht, die de lokale bevolking moest beschermen. Wanneer deze versterking precies werd opgericht, is niet helemaal duidelijk. Op het burgplein werden ten noorden van de zandrug een gracht en een eerste wal/ophoging vastgesteld, die mogelijk in verband te brengen zijn met een eerste versterking. De restanten dateren uit het einde van de 9de eeuw (De Witte, 1991, p.93-98). Mogelijk kwam de versterking reeds onder Boudewijn I (837/840 - 879) tot stand.

Volle Middeleeuwen

In de historische binnenstad zijn slechts weinig contexten of vindplaatsen uit de volle middeleeuwen gekend. Mogelijk is dit o.a. het gevolg van de stand van het onderzoek.

Tot één van de belangrijkste vindplaatsen behoort de Brugse Burg. Boven de hierboven besproken mogelijke restanten van de eerste versterking, werd een aanzienlijk ophogingspakket aangetroffen in associatie met een rij palen. Mogelijk gaat het hier om een verbreding van de zandrug, die op deze locatie opmerkelijk smal was. De palen dienden in dit geval wellicht ter bevordering van de stabiliteit. Op basis van dendrochronologie van de palen kon vastgesteld worden dat het ophogingspakket voor 950 tot stand gekomen is (De Witte et al, 2000, p.179-182).

Rond de ophoging kwam in de depressie ten noorden van de zandrug een gracht met een breedte van ca. 12m voor (De Witte, 1991, p.101) Het boogvormige tracé van de gracht kon gevolgd worden vanaf de Hoogstraat, waar ze de zandrug waarschijnlijk doorsneed en aansloot op de Groene Rei. Het westelijke verloop kon slechts beperkt onderzocht worden tot onder het kapittelklooster. Het verdere verloop is onzeker. Mogelijk doorsneed de gracht opnieuw de zandrug en sloot ze aan op de depressie of de Groene Rei. Het is ook niet onmogelijk dat de gracht aansloot op een gracht, die zich tussen de Steenstraat en de Oudburg bevond en op die manier deel uitmaakte van de afbakening van een vroege stadskern.

Bovenop het ophogingspakket werd de Sint-Donaaskerk gebouwd. Het ging om een centraalbouw, meer bepaald een octogoon, omgeven door een ommegang. Ten westen van de ommegang situeerde zich de westbouw (Devliegheer, 1991). De opgraving heeft spijtig genoeg geen rechtstreekse gegevens opgeleverd om de eerste kerk te kunnen dateren. Dit geldt eveneens voor het kapittelklooster dat zich ten noorden van de centraalbouw, boven de gedempte burchtgracht, situeerde en volgens de opgravingsgegevens tot een jongere bouwphase dan de kerk behoorde. Op basis van de opgraving kan enkel gesteld worden dat voor en omstreeks 950 belangrijke bouwactiviteiten plaatsvonden op het Burgplein.

Op het Burgplein werd op verschillende locaties ook een veldstenen muur aangesneden, die een min of meer vierkant areaal begrensd. Het zgn. *castrum* situeerde zich rond de oorspronkelijke burchtgracht en rond de kapittelgebouwen. Vermoedelijk maakten ook torens deel uit van deze versterking (Devliegheer, 1991, p.84-89). Verder gegevens over de interne indeling van deze elite site ontbreken volledig.

Stadshuizen uit de 10de-11de eeuw, zgn. Stenen, zijn in tegenstelling tot in andere steden zoals Gent, nagenoeg niet meer bewaard in de binnenstad. De vroegste resten van deze elite woningen zijn doorgaans te dateren in de 12de eeuw.

Andere bewoningssporen uit de volle middeleeuwen, zoals ophogingspakketten, kuilen en grachten, komen wel verspreid in de binnenstad voor. Tot deze periode behoren bijvoorbeeld verschillende ophogingslagen en kuilen, aangetroffen aan de oostzijde van het Simon Stevinplein (Hillewaert, 1995c). Diverse waarnemingen leverden ook gegevens op m.b.t. de zone tussen de Oude Burg en de Steenstraat in deze periode. Uit de waarnemingen kan afgeleid worden dat het gebied ten zuiden van de Oude Burg bij de bedding van de Dijver hoorde en zeker niet bewoond werd in deze periode (De Gryse en Hillewaert, 2006, p.54). Verder werden bij rioleringswerken in de Oude Burg verschillende kuilen uit de 11de/12de eeuw vastgesteld, wat aantoont dat het straatracé op deze plaats zeker niet oorspronkelijk is (Hillewaert, 1995d).

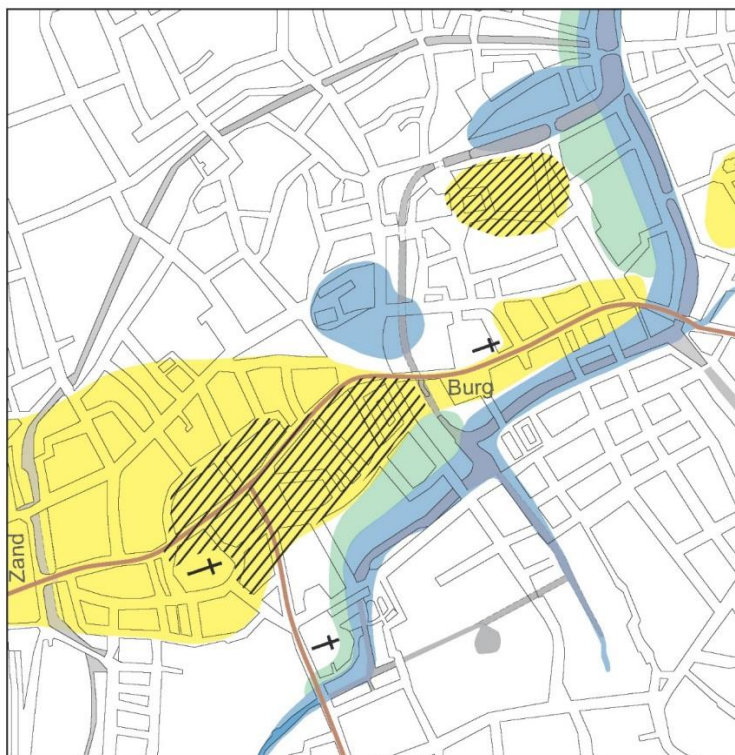
Tijdens het onderzoek n.a.v. de bouw van het concertgebouw op het Zand werden een laag uit de 9de-11de eeuw en een poel uit de 11de eeuw aangetroffen, die afgedekte werden door een steriel zandpakket, dat mogelijk in verband te brengen is met het uitgraven van de Reie door de zandrug omstreeks 1127-1128 (Hillewaert, 2000a, p.161). Volledigheidshalve dienen ook de site van het Bisschoppelijk Paleis en aan de Zwijnstraat vermeld te worden (Hillewaert, 2000, p.158).

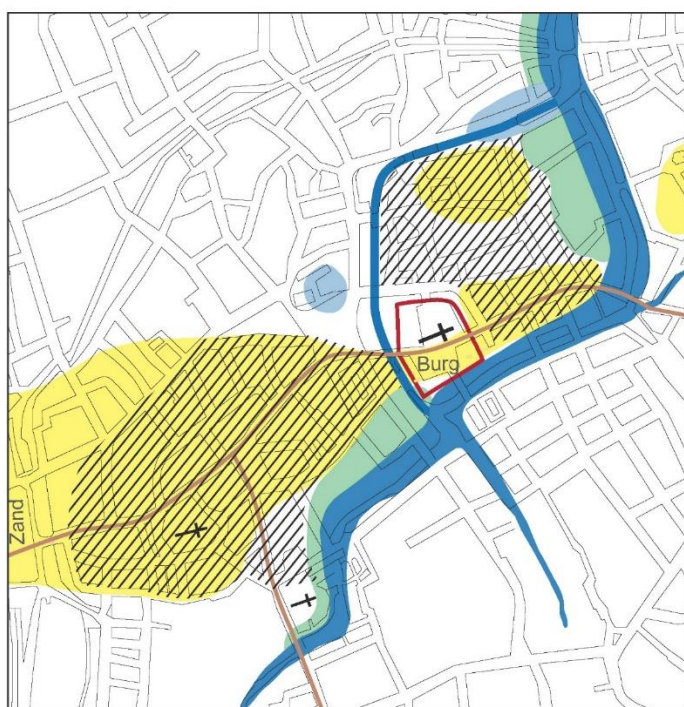
Figuur 10a: Reconstructie van het landschap waarin de nederzetting die later Brugge genoemd wordt zal groeien. Legende: donkerblauw: burchtgracht, middenblauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug, (bron: Hillewaert et al, 2011, p.119)

Figuur 10b: Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de eerste helft van de 10de eeuw. Legende: oranje: burchtzone, bruin: wegas, arcering: bewoning (bron: Hillewaert et al, 2011, p.145)

Figuur 10c: Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de tweede helft 10de eeuw. Legende: blauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug, bruin: wegas, arcering: bewoning (bron: Hillewaert et al, 2011, p.150)

Figuur 10d: Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de 11de eeuw. Legende: rood: burchtmuur, blauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug, bruin: wegas, arcering: bewoning. (bron: Hillewaert et al, 2011, p.150)

Het ontstaan van Brugge

In het begin van de 12de eeuw breidde de stad zich verder uit in westelijke richting over de zandrug. Op basis van het huidige stratenpatroon kan afgeleid worden dat de ontwikkeling van de bouwblokken tussen de Markt en het Zand in min of meer concentrische kringen vanuit de Oudeburg gebeurde (Ryckaert, 1991, p.64). Na de moord op Karel de Goede in 1127 werd het toenmalige stadsareaal begrensd door een eerste omwalling, die grotendeels het tracé van de huidige binnenreien volgt. In het zuiden en het oosten werd de omwalling gevormd door de Reie vanaf het Sint-Janshospitaal via Dijver, Groene Rei, en Sint-Annarei. In het noorden en het westen werd ze gevormd door de grotendeels gegraven Goudenhandrei, Augustijnenrei, Speelmansrei en Poortgracht. De stad was toegankelijk via zes stadspoorten. De poortstraten vormen belangrijke in- en uitvalswegen en groeien later uit tot commerciële assen. Binnen de omwalling situeerde zich het Groot Vierkant, de kern op de centrale zandrug en de burcht (figuur 12).

In de tweede helft van de 12de en de 13de eeuw groeit Brugge uit tot een belangrijke handelsmetropool. Brugge geniet faam als het exportcentrum van Vlaams laken. Engels wol wordt ingevoerd en in Brugge verwerkt. De economisch gunstige situatie zorgt voor een demografische groei. Buiten de eerste stadsomwalling ontstaan nieuwe wijken. In 1297 wordt gestart met de bouw van de tweede stadsomwalling. Aanvankelijk bestond deze uit een dubbele gracht, een aarden wal met houten palissade en negen stenen poorten. Het omwalde gebied correspondeert met het stadsareaal binnen de huidige vesten. De bestuurlijke indeling wordt aangepast. De Markt vormt het centrale punt met de poortstraten en waterlopen als scheidingslijnen tussen de verschillende wijken (AOE, erfgoedobjecten, id:121224).

Ook in de 14de eeuw is Brugge een Europees handelscentrum. Tijdens de Bourgondische periode heerst een ware bouwwoede. Grote projecten worden gerealiseerd. Ook de ambachten bouwen vanaf de 15de eeuw eigen huizen. Deze huizen zijn bedoeld als statussymbool. De achteruitgang van de lakenindustrie, de strenge handelsreglementering, de concurrentie van de snelgroeierende handelsmetropool Antwerpen en de politieke omstandigheden zorgen voor een achteruitgang van de economie vanaf 1480.

Brugge doet beroep op Keizer Karel gedurende de periode 1515-1555 om de welvaart te herwinnen. Er ontstaat een ware publiciteitscampagne. Ondanks de vele inspanningen valt de handel via het Zwin stil door de Opstand van de Nederlanden (1566-1648). Oorlog en economische malaise kenmerken het laatste kwart van de 16de eeuw.

Vanaf de 16de eeuw zijn een aantal kaarten van Brugge overgeleverd, waarop het projectgebied aangeduid kan worden (zie verder II.2.2). De kaarten zijn getuige van de omvang die Brugge in deze periode reeds aanneemt. Ondanks de economische malaise op het eind van de 16de eeuw is Brugge gedurende de middeleeuwen uitgegroeid tot een metropool.

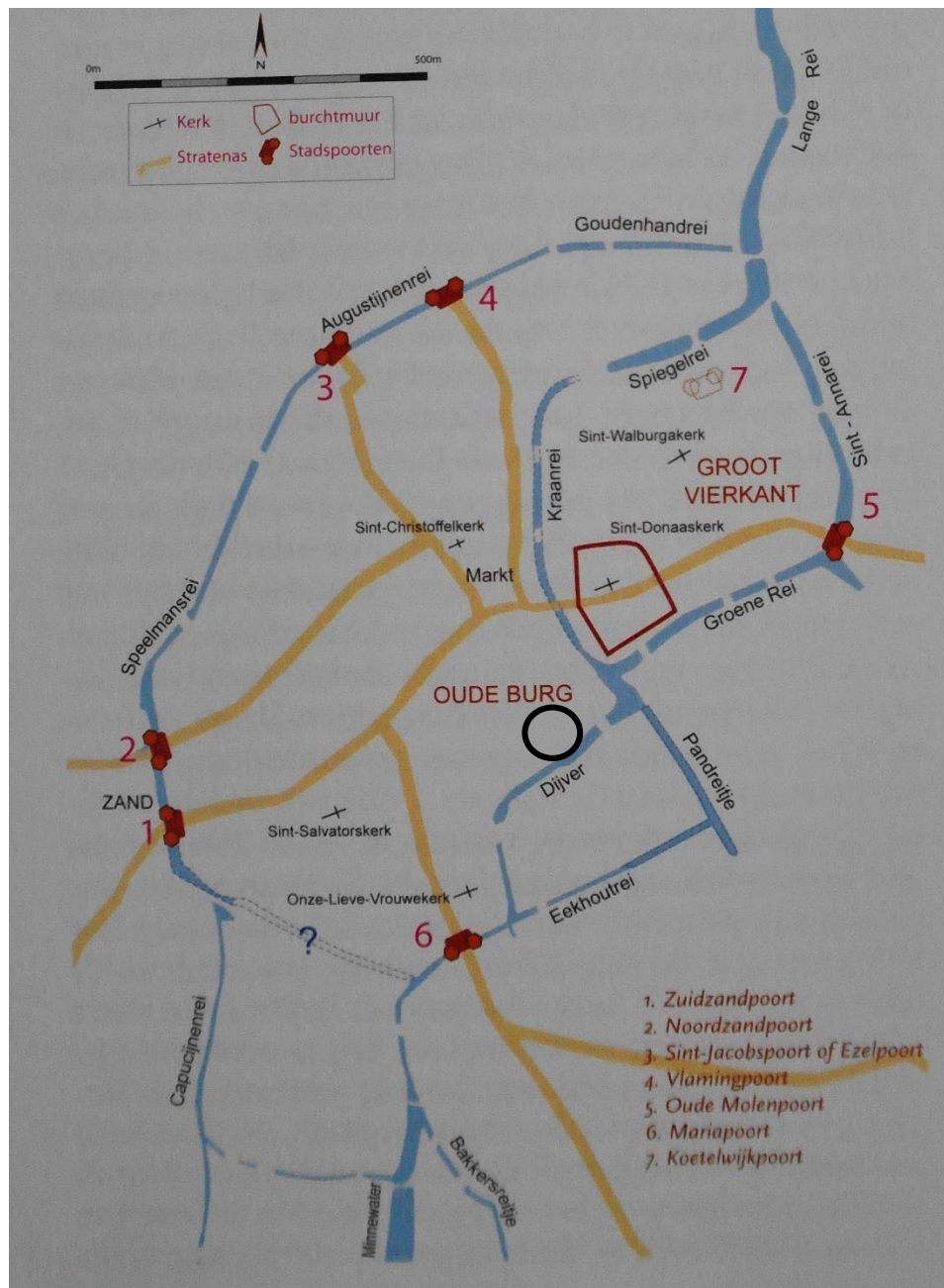
Gedurende de Spaanse periode is er een versteningsproces van het centrum. De stadskerken worden na de beeldenstorm in ere hersteld binnen de Contrareformatie. In 1614 wordt de tweede stadsomwalling omgevormd tot een gebastioneerde vesting. Ca. 1620 kent de stad 27.000 inwoners binnen de vesten. Gedurende de 17de eeuw worden ook een groot aantal ambachtshuizen opgetrokken.

Tijdens het Oostenrijkse bewind in de 18de eeuw kent de stad een wederopbloei. Er worden in deze periode een aantal belangrijke infrastructuurwerken uitgevoerd, die een invloed hebben op het middeleeuws handelscentrum. In deze periode krijgt de Markt tevens zijn classicistische uitstraling.

Onder het Franse bewind, eind 18de eeuw, wordt Brugge hoofdplaats van het Leie-departement. Er volgt een sekwestratie van religieuze goederen die op een diverse wijze verloopt. De Sint-Donaaskerk op de Burg wordt gesloopt.

Na de onafhankelijkheid van België wordt Brugge de hoofdstad van West-Vlaanderen. Economisch gaat het met Brugge gedurende deze 19de eeuw minder goed. De industrialisatie van Brugge komt slechts moeizaam op gang. Door de textielcrisis is er een plattelandsvlucht, wat resulteert in een demografische groei binnen de stad. Het inwonersaantal stijgt van 39.000 tot 50.000. In de tweede helft van de 19de eeuw groeit binnen intellectuele kringen de bezorgdheid over het historisch erfgoed van Brugge. Een voorbeeld is architect Delacenserie. Als stadsarchitect (1870-1892) is hij verantwoordelijk voor de meeste restauraties binnen en buiten de eerste stadsomwalling. Ook zijn leerling De Wulf is een voorstander van het behoud van de historisch gegroeide stedelijke infrastructuur. Pleinen, monumenten en aansluitende architectuur werden in hun historische samengroei gerespecteerd. De aantrekkingskracht die Brugge reeds in de 19de eeuw uitstraalt op kunstenaars en buitenlandse bezoekers, stimuleren het toerisme en de economie. Reeds in de jaren 1880 ontstaan toeristische verenigingen die dit toerisme coördineren. De reeds bestaande hotels kunnen niet langer aan de groeiende vraag naar accommodatie voldoen, wat leidt tot de bouw van heel wat nieuwe hotels. Getuige van het historische bewustzijn van de stad Brugge is de continuïteit van het stadsplan doorheen de 19de en 20ste eeuw.

Door haar ligging achter het front heeft Brugge geen noemenswaardige vernielingen doorstaan tijdens de Eerste Wereldoorlog. Tijdens het interbellum gaat het verbouwen en restaureren van historische bouwen verder. Eigenaars op de Burg en de Markt worden aangemoedigd hun huizen te restaureren in Neo-Brugse stijl. Functieverhuizingen binnen het centrum geven echter aanleiding tot verbouwingen. Bioscoopzalen, winkels, warenhuizen, etc. nemen historische gebouwen over. De enorme ontwikkeling van het verblijfstoerisme resulteert in de opmerkelijke toename van hotels in het centrum van Brugge gedurende de 20ste eeuw (AOE, erfgoedobject: 121224)

Figuur 11: Reconstructiekaart van het Brugge van Galbert in het begin van de 12de eeuw met aanduiding van het projectgebied (zwarte polygoon); bron: Hillewaert, 2011, p.152

2.2. Historische situering van het projectgebied

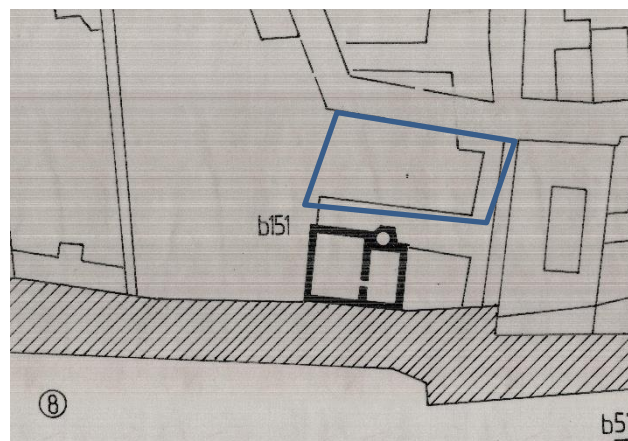
Het plangebied bevindt zich aan de Kartuizerinnenstraat 4 in de oudste historische kern van Brugge (Oude Burg), maar was in de vroege middeleeuwen nog een deel van de bedding van de Dijver en wordt pas later ontwikkeld als woongebied. De naamgeving "Kartuizerinnenstraat" verschijnt pas op het einde van de 16de eeuw en verwijst naar het gelijknamige klooster dat zich binnen de stadsmuren komt vestigen naar aanleiding van de godsdienstvervolgingen. De zuidelijke arm, die uitgaaf op de Wollestraat, heette tot dan de *Sheer Gillis Dopstraat*. De noordelijke arm, die aansluit op de Oude Burg, heette toen de *Korte Mersenijsstraat*. Het tracé van de *Sheer Gillisdopstraat* liep oorspronkelijk over het plangebied door tot de Oude Burg, min of meer semi-parallel met de Korte Mersenijsstraat.

Gillis Dop was een aanzienlijke Bruggeling, die volgens archivalische bronnen in 1274 stierf. Naar analogie met andere contemporaine straatnamen, moet hij in deze straat gewoond hebben. Hij ligt samen met zijn vrouw begraven in de Sacramentskapel van de OLV-Kerk. Het geslacht Dop heeft zeker tot in de Bourgondische periode een zeker aanzien en kapitaal. In de oorkonde van de stad uit 1397 staat Gillis Dop, een nakomeling van, weergegeven als een lid van de nering der makelaars (Schouteet, *regest op de oorkonden, dl III, jaar 1397 folio 15*). Hij staat eveneens bij de deelnemerslijst van de toen zeer populaire steekspelen.

Mersenier (Meerseman) wordt etymologisch verklaard als rondtrekkende koopman. Mogelijk woonden er hier een aantal koopmannen.

Volgens een niet-gepubliceerde bouwhistorische analyse en studie van Dirk van Eenoooghe gaat de aan de Dijver grenzende vleugel in het plangebied mogelijks terug op een vroeg 13de-eeuwse woning!

"Het oorspronkelijke huis bleef waarschijnlijk enkel in grondplan bewaard, maar muurfragmenten op de gelijkvloerse en eerste verdieping behoren toch nog tot deze bouwfase. Het gebouw beantwoordt niet aan één van de gekende types van woonhuizen uit deze periode, maar lijkt eerder aan ter sluiten bij de typologie van de middeleeuwse woontorens. Het grondplan bestaat uit twee zalen, respectievelijk binnenwerks 10m op 5m80, en 11m60 op 9m10 groot, en met elkaar verbonden door een zeshoekige traptoren. Deze laatste werd grotendeels herbouwd in de 15de/vroege 16de eeuw (baksteen 20 x 5 cm)."

Figuur 12: uitsnede uit ongepubliceerd archief Dirk van Eenoooghe (archief DME, stad Brugge)

Figuur 13: opgaand metselwerk uit de 13de eeuw (bron: opname T.Wets, DME stad Brugge)

Bouwhistorische analyse van het opgaand metselwerk in kelder 2 sluit hierbij aan: formaat 30cm x 14,5cm x 7,5cm, tienlagenmaat: 95cm. (figuur 13).

In de Bourgondische periode hadden diverse schouten een domein in deze straat. Op het einde van de 14de eeuw is het bouwblok waarin het plangebied zich bevindt in de handen van Petrus Roens. In 1417 bezit Eeraers Rynvisch meerdere huizen in de straat waaronder het plangebied. Zijn hoofdwooning werd begrensd door twee straatjes: het Stoofstraatje met op de hoek het badhuis (stove) Ten Zwaene en een straatje zonder naam met het badhuis Sint Maarten. Zijn erfgenamen verkochten het grote huis aan Gerard de Tollenaere. In 1472 is Jan van Nieuwenhive, verwant met de befaamde Pieter Lanchals (raadgever aan het hof van Maximiliaan van Oostenrijk), eigenaar. Pieter Lanchals kwam hier later als eigenaar wonen. Dankzij een boedelinventaris opgemaakt in 1488 in opdracht van de weduwe Lanchals (Katheline van Pucke) weten we hoe het huis in de Kartuizerinnenstraat er toen uitzag. Het is een groot huis met een gekasseide binnenkoer en toegankelijk via een poort aan de straat. De luxueuze kamers waren kleurrijk gestoffeerd met zwarte, witte, rode en groene kleuren en het huis beschikte over een badkamer. Tot 1505 bleef het plangebied in bezit van Pieter Lanchals jr. Midden in de 16de eeuw is het eigendom van stoffenhandelaar en bokraanverver Jan Flanneel. Daarna komt het in de handen van de Kartuizerinnen en verandert het aanzien van dit stadskwartier permanent.

Pas vanaf de 16de eeuw zijn een aantal kaarten van Brugge overgeleverd waarop het projectgebied bij benadering aangeduid kan worden.

Een eerste cartografische bron is het zogenaamde “geschilderd plan van Brugge” (1537-1556) (figuur 14). Eigenlijk is dit geen plan maar een chorografie of een schuin bovenzicht. Deze kaart is duidelijk opgesteld om het imago van de stad op te krikken, met de klemtoon op het netwerk van waterwegen. Recent onderzoek heeft gewezen op de gevaren van het gebruik van dit document in detailstudies (Linsingh, 2016). Op de kaart zien we ter hoogte van het plangebied enkele huizen gelegen aan de Dijver, Korte Merseniersstraat en de Sheer Gillis Dopstraat. De Sheer Gillis Dopstraat loopt schuin doorheen het plangebied.

De kaart van Jacob van Deventer (circa 1560) is de eerste nauwkeurige plattegrond van Brugge, opgemaakt met behulp van driehoeksmeting op het terrein (figuur 15). De gebouwen zijn summier in perspectief weergegeven. Ter hoogte van het plangebied loopt op deze locatie de Sheer Gillis Dopstraat. Rondom deze straat is het plangebied volledig bebouwd met een kleine zichtbare binnenkoer, mogelijks gaat het om de zozegde gekasseide binnenkoer die al aanwezig was in het groot luxueus huis van Pieter Lanchals (15de eeuw).

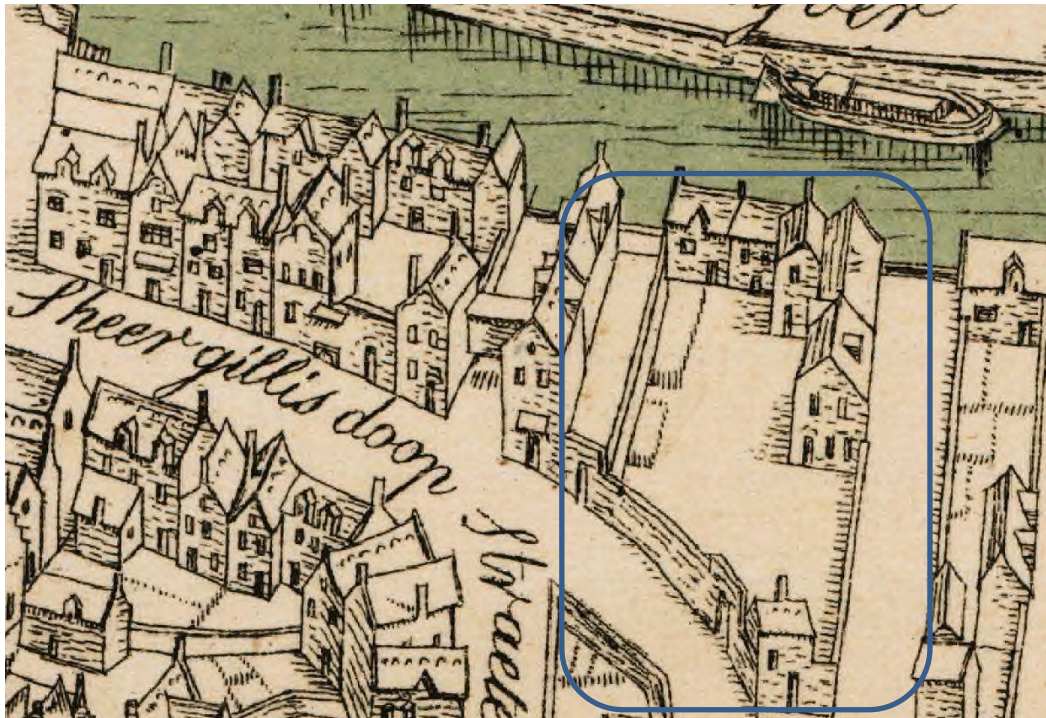
De kaart van Marcus Gerards uit 1562 (figuur 16) is een interessante kaart voor de kennis van het laatmiddeleeuwse Brugge. Op het plan is een tweetalige legende in het Frans en het Nederlands opgenomen met verwijzingen naar 89 belangrijke instellingen, gebouwen of plaatsen. Dit maakt de lokalisatie van het projectgebied zeer betrouwbaar. De kaart van Marcus Gerards (1562) geeft een goed beeld van het kwartier voor de komst van de Kartuizerinnen. De Sheer Gillis Dopstraat loopt nog steeds schuin doorheen het plangebied. Bovenaan zien we de Dijver duidelijk afgebeeld, links en rechts van het plangebied zijn er brandstraatjes die hierop uitgeven. Ter hoogte van de noordelijke oever zien we een viertal omvangrijke woonhuizen van twee bouwlagen onder zadeldak, binnen een ommuurd complex. Het grote huis was achtereenvolgens in het bezit van Pieter Lanchals, Pieters Lanchals jr. en Jan Flanneel.

Figuur 14: uitsnede uit het zogenaamd 'geschilderd plan van Brugge', gedateerd tussen 1537 en 1557 (bron: Kaartdata Musea Brugge)

Figuur 15: Uitsnede uit de kaart van Deventer, 1560 (bron: kaartenhuisbrugge.be)

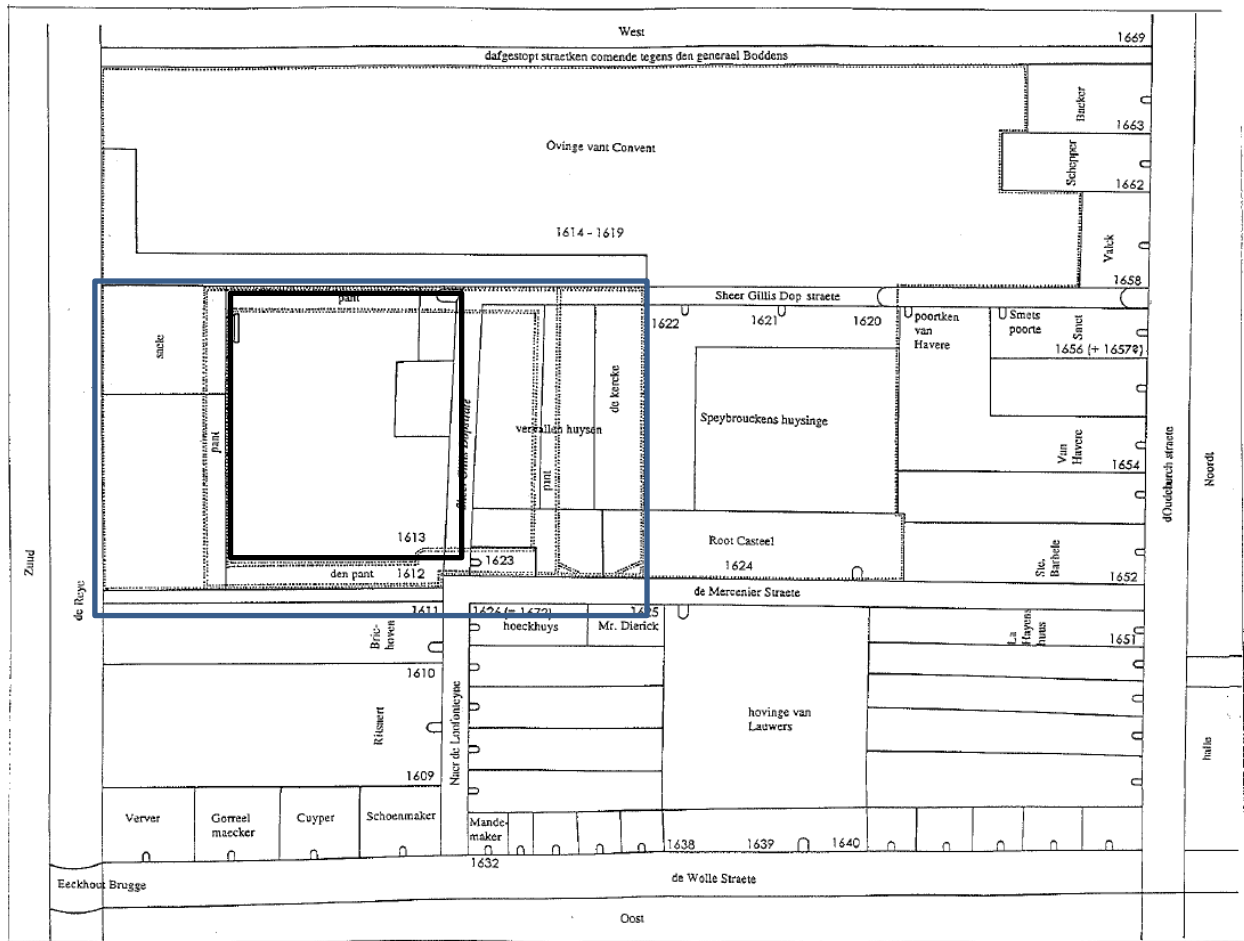

Figuur 16: Uitsnede uit de kaart van Marcus Gerards, 1562 (bron: kaartenhuisbrugge.be)

Het pand wordt in 1757 door de erfgenamen van Jan Flanneel verkocht aan de Kartuizerinnen. De komst van de Kartuizerinnen tijdens het Calvinistisch bewind (1578-1584) zorgt voor veranderingen in dit deel van de stad. De tijden waren onrustig en gevaarlijk voor kloosters en abdijen op het platteland. De zusters verlieten hun klooster Sint-Anna-Ter Woestijnen in Sint-Andries en vonden tijdelijk onderdak bij de zusters dominicanessen van Sion aan de Vlamingdam. Ondertussen waren ze gestart met de verbouwing van hun refuge huis aan de Sheer Gillis Dopstraat en de opkoop van verschillende huizen aan de Oude Burg, de Korte Merseniersstraat, de Sheer Gillis Dopstraat en het Winterstraatje met de bedoeling een groter terrein te verwerven en bouwrijp te maken om er een klooster uit te bouwen. De bouwwerken verliepen moeizaam omwille van de beperkte financiële middelen.

Onder het Calvinistisch stadsbestuur (1578-1584) werd Brugge bestuurlijk ingedeeld in zes secties: Sint-Jans, Sint-Donaas, Onze-Lieve-Vrouw, Sint-Jakobs, Sint-Niklaas en Carmers. Per zestedeel werd een reeks registers opgemaakt waarin elk huis één startpagina kreeg. Op deze pagina of folio werd elke verkoop, hypotheek, erfdienstbaarheid, inbeslagneming, enz. chronologisch bijgehouden. Deze registers, bewaard in het stadsarchief van Brugge, beslaan de periode 1580 tot circa 1800 en vormen het 'Oud Kadaster' van Brugge. Delen hiervan zijn digitaal ontsloten via de website van Kaart en Huis Brugge. Over het plangebied, gelegen in het Onze-Lieve-Vrouw-zestedeel, is vrij veel informatie beschikbaar. Onder andere restauratie-architect Benoît Delaey heeft in het kader van verschillende dossiers uitvorige opzoekingen verricht en zijn bevindingen gepubliceerd (Delaey 1998).

Bijzonder interessant is een ongedateerd plan uit de verzamelingen Kaarten en Plannen van het Brugse stadsarchief (figuur 17). Hierop is de impact te zien die de komst van de Kartuizerinnen had op dit deel van de stad. De oppervlakte ingenomen door het Kartuizerinnenklooster (stippellijn op figuur 17) is aangeduid volgens het verloop van de percellering. De Sheer Gillis Dopstraat wordt opgenomen in het Kartuizerinnencomplex en doorsnijdt het plangebied (blauwe kleur). In de zone waar de bodemingrepen gepland zijn, lezen we "saele" en "pant".

Figuur 17: kaart met bestaande toestand voor 1614, het plangebied is aangeduid met een zwarte polygoon (bron Stadsarchief Brugge, uit Delaey 1998)

De bouwgeschiedenis van het Kartuizerinnenklooster bestaat uit meerdere fasen, verspreid over de late 16de, 17de en 18de eeuw. Het gaat om een vrij bescheiden bouwgeschiedenis omwille van de eigenheid van de kartuizerspiritualiteit en omdat er nooit ambities waren om een groots gebouwencomplex te realiseren. Zoals het een kloosterorde betaamt is er een zeer uitgebreid archief dat in het recente verleden bestudeerd werd (Beernaert 1993 en 1995, Roose 1996, Esther 1996). Het ingepalmde deel van de Sheer Gillis Dopstraat wordt aan de Oude Burg de hoofdtoegang van het klooster, tot op vandaag herkenbaar als poortgebouwtje midden een huizerij. Eerst komt in 1607-1609 het pand tot stand, met op de verdieping het dormitorium met de afzonderlijke cellen en aan de tuinzijde de keuken en de refter. Pas enkele jaren na de realisatie van het pand wordt in 1611-1614 een zaalkerk in laatgotische stijl gebouwd op de plaats van het Root Casteel. In het begin van de 18de eeuw wordt de kerk aan de heersende mode aangepast, met stenen gewelven en grotere vensters. De kloostervleugel palend aan de Reie, waar zich onder andere de kapittelzaal bevindt, komt in het midden van de 17de eeuw tot stand en wordt grondig verbouwd in 1735 naar aanleiding van het optrekken van een nieuwe vleugel van het klooster aan de Dijver. Uit deze periode dateren de balklagen van de eerste verdieping, en de dakconstructie (gestapelde schaargebinten en geschoorde nokstijlgebinten). In 1783 werd het kartuizerinnenklooster tijdelijk gesupprimeerd waarna het in 1790 opnieuw in gebruik werd genomen. Uiteindelijk wordt het in 1796 definitief afgeschaft door de Fransen.

Op de website van Kaart en Huis Brugge zijn meerdere cartografische bronnen beschikbaar van de Brugse binnenstad voor de periode van de Kartuizerinnen (eind 16de, 17de en 18de eeuw). Deze geven meestal slechts een veralgemeende weergave van de verschillende woonblokken en percelen, zonder veel verdere details over de ontwikkeling van het klooster en deze zone van de stad. Er staan te weinig details in de zone van het projectgebied, waardoor deze niet relevant genoeg werden geacht om op te nemen in dit onderzoek. Ook de Frickx-kaart uit 1744 en de Kabinetskaart uit 1777 (Plan 8) geven weinig extra informatie over het plangebied.

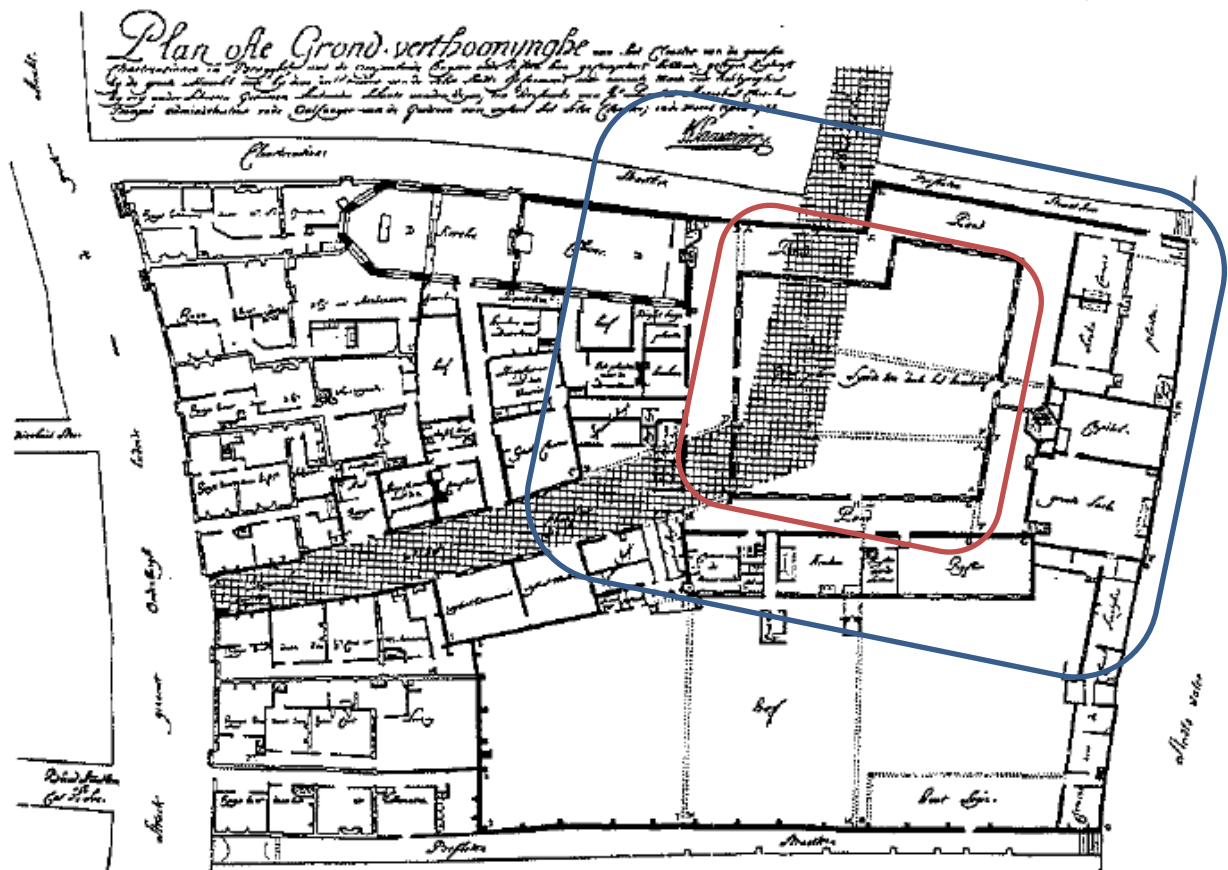
Plan 8: Het projectgebied op de Kabinetskaart (groene polyline) (bron: Geopunt)

Een belangrijk document is het plan van landmeter J.L. Lammeire dat opgemaakt werd naar aanleiding van de opheffing van de orde in 1784 (figuur 18 en 19). Op deze kaart is een zeer gedetailleerd beeld van de bestaande toestand af te lezen, inclusief een functionele indeling van de ruimtes. Centraal in het plangebied staat 'Gras plain zynde ten deele het kerckhof'. Niet alleen wordt hiermee duidelijk dat de binnenkoer niet meer gekasseid is, maar een grasplein (zoals ook al op de Kabinetskaart geïmpliceerd is), dit duidt aan dat het plein deels als kerkhof zou zijn gebruikt. Op het grondplan van Jan Jacob Gailliard (1850-1867) staat deze informatie eveneens genoteerd (figuur 22). Deze informatie werd niet weerhouden op andere bronnen uit dezelfde periode.

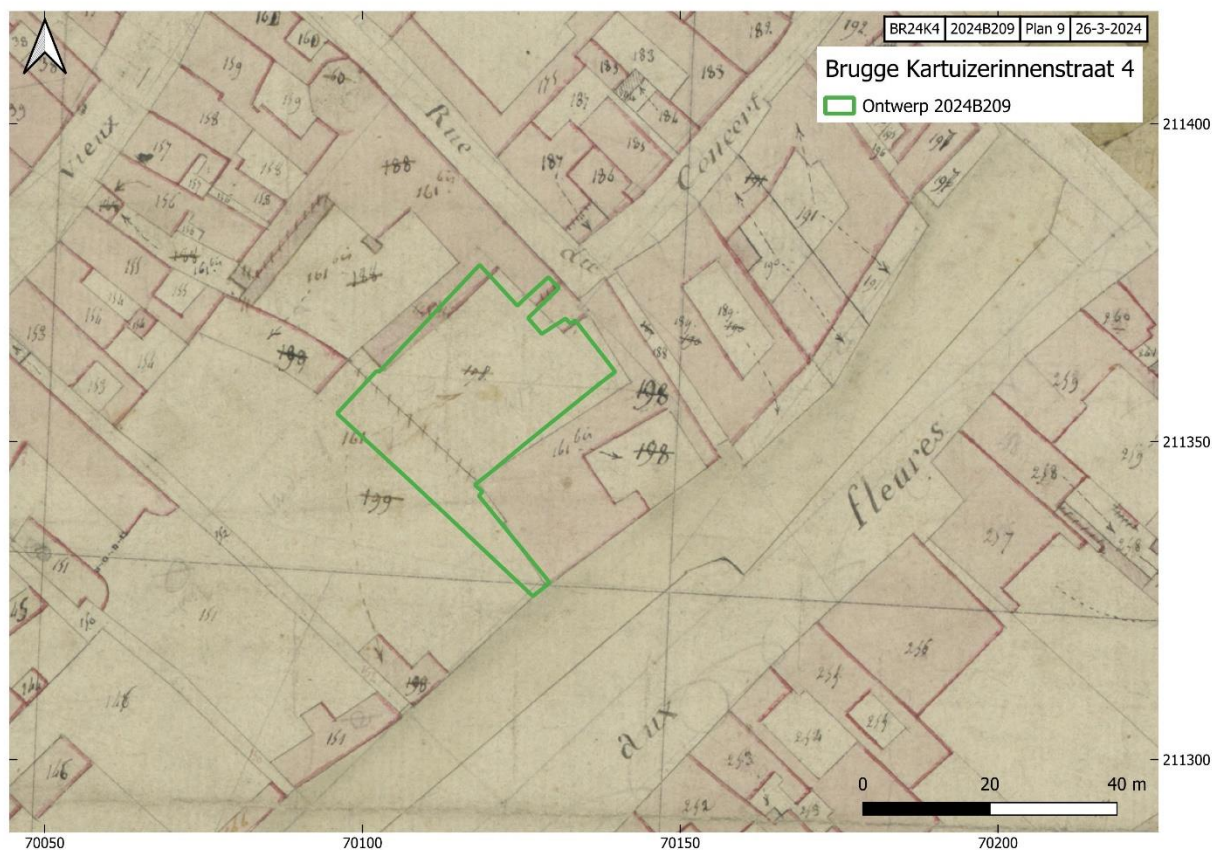
Voor de 19de-eeuwse situatie zijn diverse cartografische bronnen beschikbaar. Op de beschikbare kadasterkaarten uit 1811 (plan 13), 1835 (plan 14) en 1889 (plan 18) is te zien dat er voor het plangebied niet veel veranderd is in de 19de eeuw. Vanaf 1824 werd een gedeelte van de kloostergebouwen door de Congregatie van de Zusters van Liefde uit Lovendegem omgevormd tot een tehuis voor oude vrouwen en ongeneeslijk zieken. Dit tehuis werd in 1892 overgebracht naar het nieuw gebouwde ziekenhuis in de Prof. Dr. J. Sebrechtsstraat. Verschillende panden werden later verkocht aan de Gilde der Ambachten (huidige CM). In 1893 werden er de burelen

[illegible]

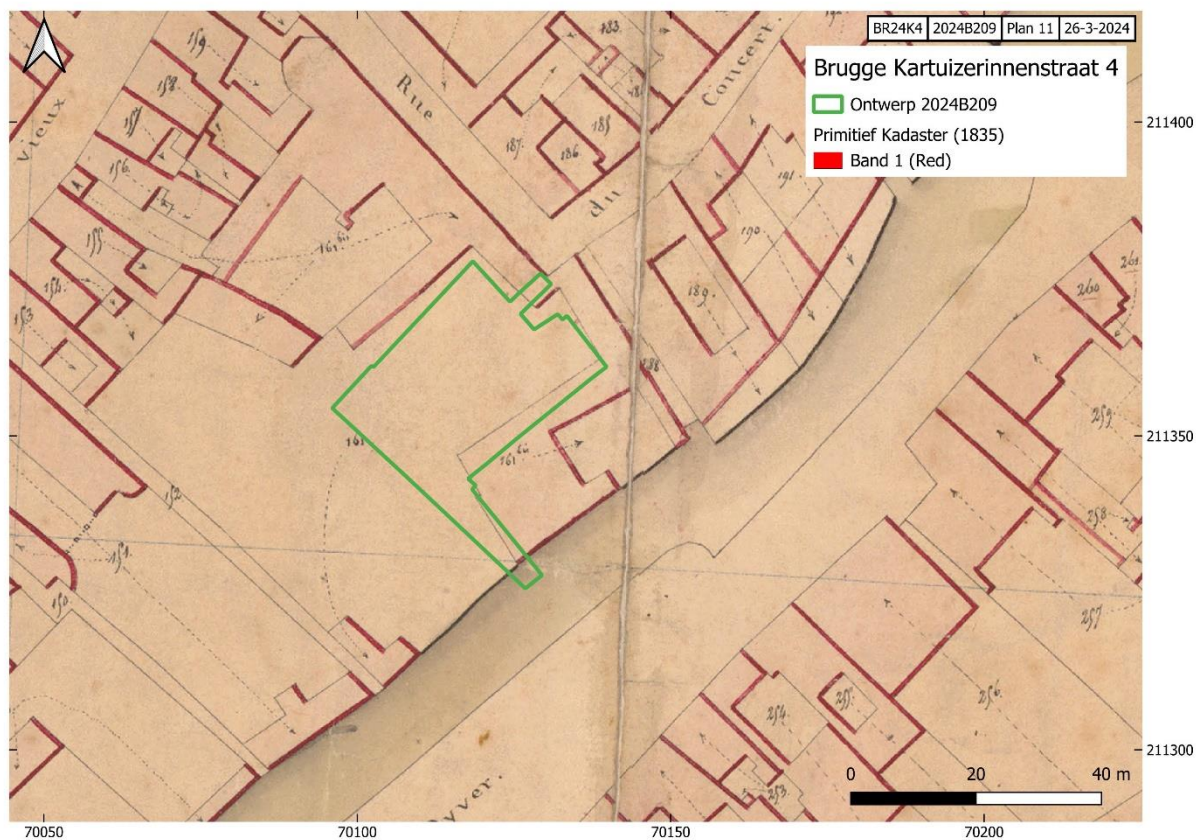
Figuur 18: Uitsnede uit het plan van landmeter Lammeire, 1784 (bron: van Outryve d'Ydewalle, 1945)

Figuur 19: Uitsnede uit het plan van Lammeire met aanduiding van voormalige Sheer Gillis Dopstraat (bron: van Outryve d'Ydewalle, 1945)

Plan 9: Het plangebied op de kadasterkaart uit 1811 (bron: Kaartdata Musea Brugge)

Plan 11: Het plangebied op de kadasterkaart uit 1835 (bron: Kaartdata Musea Brugge)

BR24K4 2024B209 Plan 12 26-3-2024

Brugge Kartuizerinnenstraat 4

Ontwerp 2024B209

Popp-kaart (1842-1879), Vlaanderen

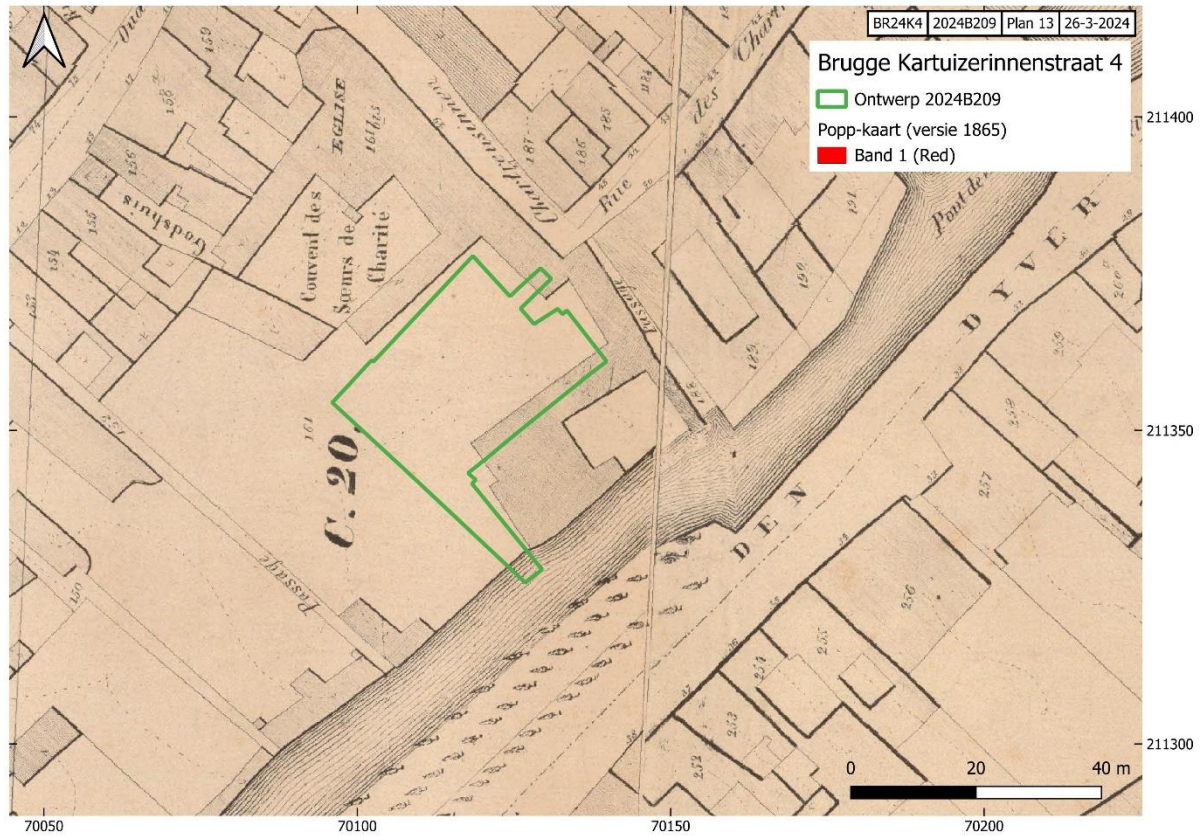
211400

211300

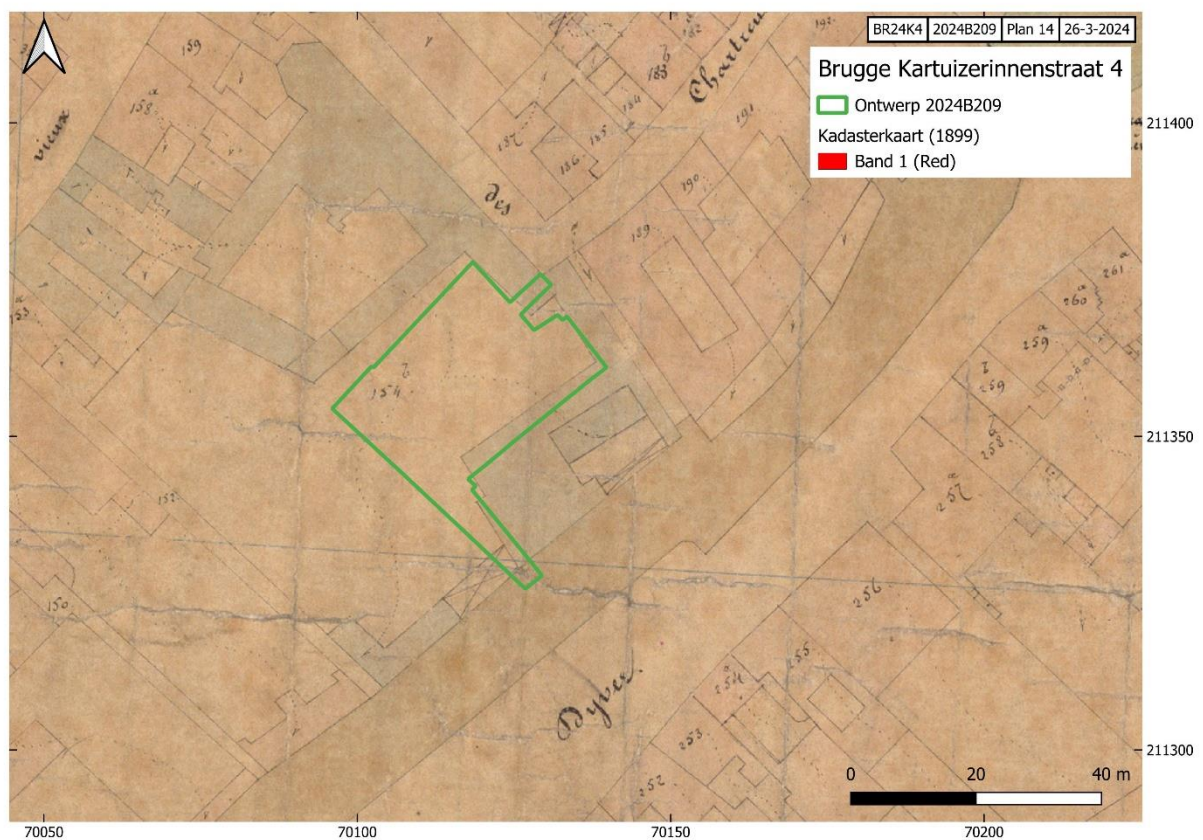
70050 70100 70150 70200

Plan 10: Het plangebied op de Popp-kaart (1854) (bron: AGIV)

Plan 13: Het plangebied op de Popp-kaart uit 1865 (bron: Kaartdata Musea Brugge)

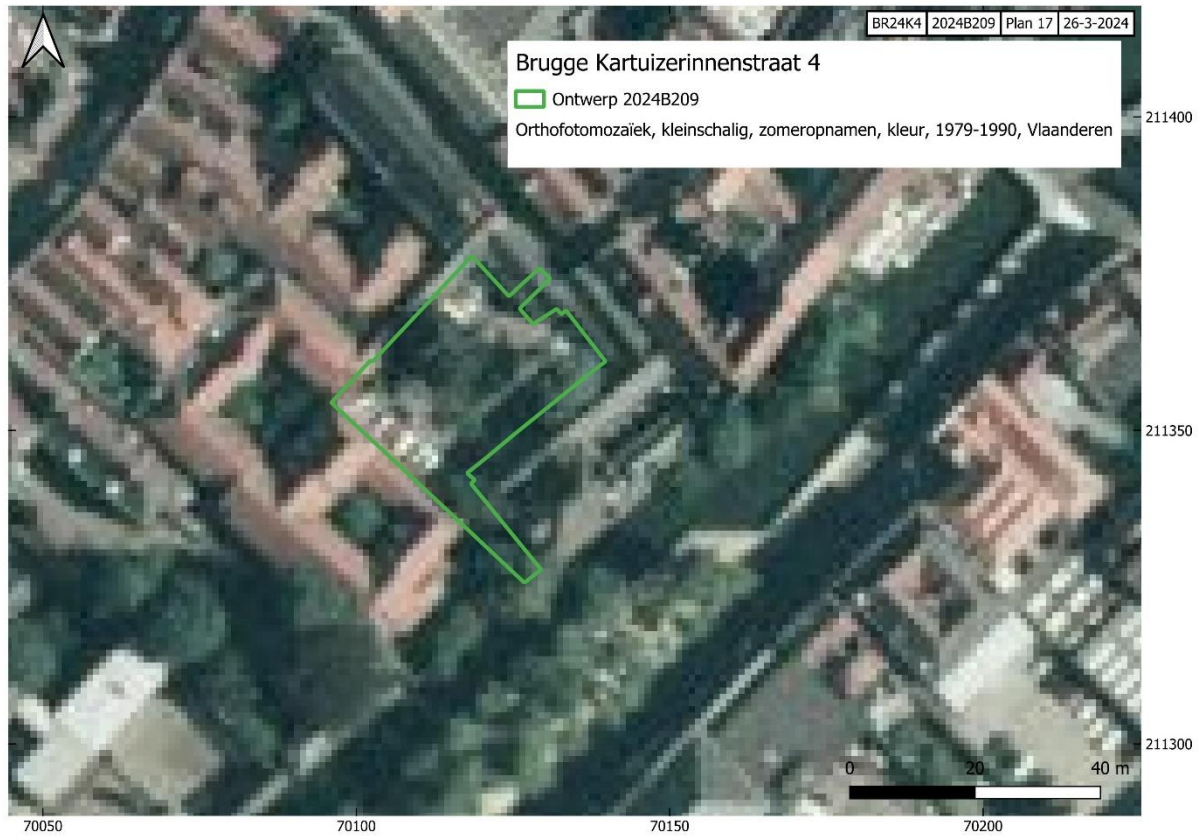

Plan 14: Het plangebied op de kadasterkaart uit 1889 (bron: Kaartdata Musea Brugge)

Vanaf het einde van de 20ste eeuw bestaan er een reeks orthofoto's voor het projectgebied (plan 13-14-15). Deze geven de situatie van het plangebied weer. Op 25 maart 2008 keurde de gemeenteraad de herinrichting en restauratie goed van het voormalige kartuizerinnenklooster tot huisvesting van het District Centrum van de Lokale Politie Brugge goed. De opdracht voor uitvoering van de werken werd toegewezen aan de firma Vandenbussche nv uit Aalter (restauratie van gevels, daken en kelders). Het pand was immers qua inrichting niet conform met de wetgeving inzake o.a. brandpreventie. In 2010 vestigde de politie District Centrum zich definitief in de gebouwen.

Plan 13: Het plangebied (blauwe polyline) weergegeven op de orthofoto uit 1971 (bron: AGIV)

Plan 17: Het plangebied (groene polyline) weergegeven op de orthofoto uit 1979-1990 (bron: AGIV)

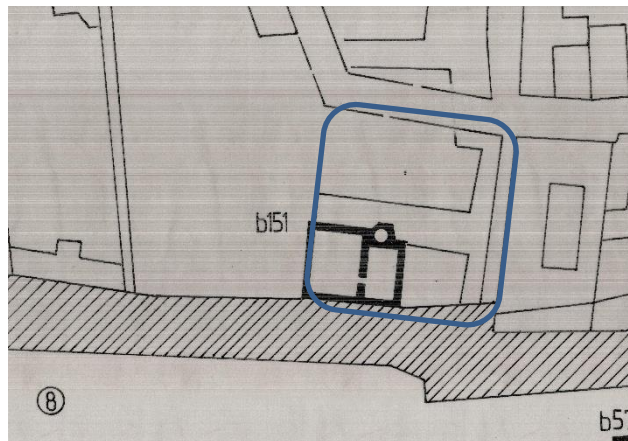

Plan 18: Het plangebied (groene polyline) weergegeven op de orthofoto, heden (bron: AGIV)

3. Archeologische voorkennis

Binnen het plangebied zelf is geen archeologische site gekend volgens de CAI. Volgens een niet-gepubliceerde bouwhistorische analyse en studie van Dirk van Eenoooghe gaat de aan de Dijver grenzende vleugel mogelijks terug op een vroeg 13de-eeuwse woning:

"Het oorspronkelijke huis bleef waarschijnlijk enkel in grondplan bewaard, maar muurfragmenten op de gelijkvloerse en eerste verdieping behoren toch nog tot deze bouwphase. Het gebouw beantwoordt niet aan één van de gekende types van woonhuizen uit deze periode, maar lijkt eerder aan ter sluiten bij de typologie van de middeleeuwse woontorens. Het grondplan bestaat uit twee zalen, respectievelijk binnenwerks 10m op 5m80, en 11m60 op 9m10 groot, en met elkaar verbonden door een zeshoekige traptoren. Deze laatste werd grotendeels herbouwd in de 15de/vroege 16de eeuw (baksteen 20 x 5 cm)."

Figuur 12: uitsnede uit ongepubliceerd archief Dirk van Eenoooghe (archief DME, stad Brugge)

Figuur 13: opgaand metselwerk uit de 13de eeuw (bron: opname T.Wets, DME stad Brugge)

Bouwhistorische analyse van het opgaand metselwerk in kelder 2 sluit hierbij aan: formaat 30cmx14.5cmx7,5cm, tienlengtemaat: 95cm. (figuur 13).

In het kader van stabiliteitswerken werden de kelderruimtes uitgegraven tot 60cm onder de huidige bevoeringspakketten. Voorafgaand deze afgraafwerken is een archeologisch opgraving uitgevoerd (Roelens, in voorbereiding). Onder de bestaande vloeren werden nog diverse oudere vloerpakketten aangetroffen, alsook de 13de zuilbasissen in Doornikse kalksteen die de latere gordelbogen voorafgaan (figuur 21a-b)

Fig.21a-b: Sfeerbeelden archeologische opgraving BR23K4 (bron: eigen opname)

In de Brugse binnenstad zijn verder veel items gekend in de Centrale archeologische inventaris (Plan 16). In de ruimere omgeving zijn drie relevante items gekend op de CAI: één site ten zuiden van de Oude Burg en twee sites aan de noordzijde.

- CAI locatie 300062: Nieuwstraat

Dit item omvat een archeologische opgraving, uitgevoerd door Raakvlak in 2005. De vroegste bewoningsporen konden inde 14de-15de eeuw gedateerd worden. Het betreft hier onder andere twee vierkante bakstenen pijlers, die geïnterpreteerd moeten worden als de fundering van een grote toegangspoort langs de Nieuwstraat. Waarschijnlijk moeten we ervan uitgaan dat het poortgebouw in verband te brengen is met het hof van Watervliet. Op de detailkaart van Marcus Gerards is namelijk te zien dat er zich langs de Nieuwstraat – ter hoogte van het onderzochte terrein – twee panden bevinden, die opmerkelijk smaller zijn dan de andere huizen in de Nieuwstraat. Mogelijk gaat het hier niet om woonhuizen, maar om gebouwen met een andere functie. Ook een waterput in de zuidoostelijke hoek van het opgravingsterrein lijkt uit de 14de/15de eeuw te dateren. De bovenbedekking van de waterput bestond uit beton, natuursteen en baksteen bovenop een gewelf in baksteen. Ook in de latere geschiedenis van het terrein speelt het Hof van Watervliet nog een rol. In enkele recentere muren bleken geprofileerde blokken in Balegemse steen hergebruikt te zijn als funderingsmateriaal. Het profiel van deze natuurstenen komt overeen met het profiel van het lijstwerk onder de balustrade van de toren van het Hof van Watervliet, zoals we die kunnen zien op de afbeelding van Sanderus (1641). Bij de afbraak van de toren werd voor deze natuursteen niet direct een andere bestemming gevonden, waardoor ze in de fundering van een recentere muur belandden. Aansluitend bij de opgravingen die werden uitgevoerd, konden bij het uitgraven van de kelder een aantal interessante waarnemingen gedaan worden. Belangrijk is de vaststelling dat het terrein op een diepte van ongeveer 3m onder straatniveau afhelt in de richting van de Dijver. We hebben hier te maken met de westelijke rand van een brede natuurlijke depressie. De Reie langs de Dijver is het gekanaliseerde overblijfsel van de natuurlijke waterloop die hier vroeger liep. De plantengroei op die helling is in natte omstandigheden, en onder de druk van de bovenliggende lagen, tot een ongeveer 30cm dik veenpakket omgevormd. In de loop der tijd werd de depressie opgevuld, om vanaf de 13de eeuw bouwrijp te kunnen worden. In de ophogingslagen komen sporadisch dateerbare scherven voor. Enkele fragmenten lijken naar de 11de-12de eeuw te verwijzen (De Gryse 2006).

- CAI locatie 155231: Wollestraat

Naar aanleiding van verbouwwerken aan het pand Wollestraat 29-31 kon een beperkt archeologisch onderzoek worden uitgevoerd naar het huis Oud Steen. Hierbij kwamen de resten van een veldstenen helder aan het licht (figuur 25). Plaatselijk was de natuursteen tot op de eerste verdieping bewaard. Vermoedelijk was de kelderruimte oorspronkelijk afgedekt met een vlakke balkenzoldering, die in het midden gedragen werd door houten standvinken. De drie funderingsblokken die deze standvinken gedragen hebben, werden bij het onderzoek aangetroffen. Aan de straatzijde werd een deuropening aangetroffen. Raamopeningen konden in beide langsgevels en ook in de achtergevel herkend worden en wijzen er op dat het gebouw oorspronkelijk vrijstaand was. De binnenzijde van de langsgevels wordt gekenmerkt door blinde boogvormige nissen. Tevens bleek dat in de noordelijke langsgevel een van veldstenen zuiltjes

voorzien raamopening bewaard was. Voor Brugge is dit het (voorlopig) enige voorbeeld van een vrijwel volledig grondplan van een veldstenen woning. De schaarse *archaeologica* die werden aangetroffen verwijzen naar de late 12de en vroege 13de eeuw (Hillewaert et al 2010).

Figuur 22: Veldstenen kelder in de Wollestraat 19-21 (bron: Hillewaert et al, 2010)

- CAI locatie 76909: Sint-Niklaasstraat

Ter hoogte van de Sint-Niklaasstraat, op de plaats van het voormalige Sint-Niklaashospitaal, werd in 2004 een kleinschalige archeologische opgraving uitgevoerd. Er werden resten van muurwerk in baksteen en natuursteen geregistreerd. Het muurwerk bestond uit tufsteen, een vulkanische steensoort uit het Eifelgebied en wordt traditioneel in de 11de tot 12de eeuw gedateerd (Hillewaert en Van Besien 2004).

In de onmiddellijke omgeving van het plangebied is een beperkt archeologisch onderzoek uitgevoerd door de voormalige stad archeologische dienst van Brugge in de loop van 1993 dat niet is opgenomen in de CAI. "Na de afbraak van de gebouwen van het complex De Jonckheere, een blok ingesloten door de Oude Burg, de Wollestraat en de Kartuizerinnenstraat, werd in 1993 een beperkt machinaal proefonderzoek uitgevoerd. De vraagstelling bij dit onderzoek hield verband met de vanuit historische hoek geopperde theorie dat de omgeving van de Oude Burg één van de oudste bewoningskernen van de stad geweest zou zijn. Al gauw bleek echter dat er van een veronderstelde Romeinse of Merovingische bewoning op de deze plek geen sprake kon zijn. Het terrein helde immers oorspronkelijk vrij stijl af van de zandrug waarop het Belfort gelegen is, in de richting van de Dijver, die een natuurlijke waterloop is. Een dergelijke depressie oefende uiteraard weinig aantrekkingskracht uit om er te gaan wonen. Pas vanaf de volle middeleeuwen begon men het terrein op te hogen, om het vanaf het midden van de 13de eeuw te

verkavelen en er bakstenen huizen op te bouwen. Woningen in veldsteen werden op dit terrein niet aangetroffen. De graafwerken voor de aanleg van de parkeergarage vonden in drie fasen plaats. Tijdens de eerste fase, waarbij de noordelijke zone werd uitgegraven, konden nog slechts beperkte waarnemingen verricht worden, vermits een groot gedeelte van dit terrein reeds vroeger voor de bouw van een ondergrondse verdieping was vergraven. Langs de Oude Burg kon enkel worden vastgesteld dat er zich oorspronkelijk zeker drie – en misschien vier – grote bakstenen huizen bevonden die over een lang uitgestrekt erf (tot 30 meter) beschikten. Op deze erven werden hoofdzakelijk bakstenen water- en beerputten waargenomen, te dateren in de 15de-17de eeuw. De tweede fase van de graafwerken concentreerde zich in de centrale zone, grenzend aan de noordelijke arm van de Kartuizerinnenstraat. Hierbij kon aanvullende informatie worden ingezameld met betrekking tot de opbouw van het terrein en vooral in verband met de datering van de ophoging. Heel wat archaeologica uit de late 12de en de vroege 13de eeuw konden gerecupereerd worden. Tevens kon vastgesteld worden dat zich ook langs de noordelijke arm van de Kartuizerinnenstraat bakstenen huizen bevonden, wellicht eveneens te dateren in de 13de eeuw. Enkele bakstenen waterputten en beer- en/of afvalputten behorende bij de huizen langs de zuidelijke arm van de Kartuizerinnenstraat konden worden onderzocht. De vondsten van de best bewaarde rechthoekige bakstenen put zijn te situeren in de 15de-17de eeuw en bestaan uit het gewone gebruiksafval. Bijzonder op te merken is de aanwezigheid van een schaal van een zee-egel, welke vermoedelijke als rariteit meegebracht werd. Tevens werd een intacte koperen kandelaar aangetroffen. De derde fase van de graafwerken vond plaats in het zuidelijk gedeelte tegenaan de zuidelijke arm van de Kartuizerinnenstraat, maar gebeurde zonder archeologische begeleiding.” (Hillewaert 1993-94, p85-86)

Samenvattend kan gesteld worden, gezien de eerdere vondsten in de onmiddellijke omgeving, de historische en cartografische bronnen die in het vorige hoofdstuk besproken werden en de gedurende verschillende eeuwen dat het terrein een hoog archeologisch potentieel heeft voor sporen vanaf de 13de eeuw. Grondsporen uit voorgaande periodes (vóór de 13de eeuw) kunnen in principe aangetroffen worden, maar zijn erg onwaarschijnlijk. Er is namelijk een sterk vermoeden dat het gebied ten zuiden van de Oude Burg, waaronder het plangebied, bij de bedding van de Dijver hoorde en zeker niet bewoond werd voor de 13de eeuw (supra figuur 9; Hollevoet 2011c, p104). Eventuele ophogingspakketten en/of natuurlijke afzettingen van de Dijver bieden ook potentieel op kenniswinst.

4. Gaafheid van het terrein: verstoringen

In dit hoofdstuk worden de gekende verstoringen in en rondom het projectgebied beschreven, dewelke een nefaste invloed gehad hebben op de gaafheid en de bewaringstoestand van de verwachte *archeologica*.

Voor de eeuwenlange periode vanaf het gebruik van/aanpassingen aan het landschap door de prehistorische mens tot de beschikbare archivalische en cartografische bronnen zijn er geen gegevens voorhanden. Het plangebied bevindt zich langs de Kartuizerinnenstraat 4, in de oudste historische kern van Brugge nabij onder meer de Burg, het Belfort en de Dijver. Aanpalende straten komen voor in geschreven bronnen vanaf de 13de eeuw. Op basis van archeologische interventies en historische data ontstond de hypothese dat het gebied ten zuiden van de Oude Burg, waaronder het plangebied, bij de bedding van de Dijver hoorde en zeker niet bewoond werd voor de 13de eeuw.

Vanaf de 16de eeuw is de menselijke aanwezigheid op het terrein te achterhalen via archivalische en cartografische bronnen. Uit deze data blijkt dat het plangebied oorspronkelijk doorsneden werd door een wegtracé, namelijk de Sheer Gillis Dopstraat en dat een deel van het terrein een ommuurde binnenkoer was. Op basis van de Zestendelen en huisonderzoek hebben we een vrij goed zicht op de toenmalige percellering alsook de namen en eigenaars van de percelen/huizen in het plangebied.

Het plangebied ondergaat enkele veranderingen met de komst van de Kartuizerinnen op het einde van de 16de eeuw. De zusters kopen vanaf 1575 meerdere huizen en percelen op aan de Oude Burg, de Korte Merceniersstraat, de Sheer Gillis Dopstraat en het Winterstraatje met de bedoeling een groter terrein te verwerven en bouwrijp te maken om er hun klooster te bouwen. Hierbij wordt in 1591 een deel van de Sheer Gillis Dopstraat geïncorporeerd in hun domein. Aan de hand van het plan van landmeter J.L. Lammeire (1784), opgemaakt bij de opheffing van de orde, hebben we een duidelijk zicht op het gebouwenbestand van het Kartuizerinnenklooster. De binnentuin doet dienst als begraafplaats.

Voor de 19de-eeuwse situatie zijn er veel cartografische bronnen voorhanden. Op alle beschikbare kadasterkaarten is te zien dat het plangebied geen grondige wijzingen ondergaat, maar wel doorheen de tijd verhard wordt. Historisch is geweten dat de Congregatie van de Zusters van Liefde van Lovendegem de gebouwen betrekken vanaf 1842 tot 1892. Ze vormen het klooster om tot een tehuis voor oude vrouwen en ongeneeslijk zieken. Verschillende panden werden later verkocht aan de Gilde der Ambachten (huidige CM). In 1893 werden er de burelen van de toenmalige Commissie voor Burgerlijke Godhuizen en het Bureel van Weldadigheid ingericht.

Sinds 2010 worden de gebouwen gebruikt door het District Centrum van de Lokale Politie van Brugge. Hiervoor werden verschillende restauratie en herstellingswerken uitgevoerd.

5. Synthese

Aan de hand van de onderzoeksvragen kan een synthese gemaakt worden van de relatie tussen het projectgebied, het archeologische kader en de geplande bodemingreep.

-wat is de landschapshistoriek van het terrein?

-hoe is het terrein gebruikt geweest?

Voor de eeuwenlange periode vanaf het gebruik van/aanpassingen aan het landschap door de prehistorische mens tot de beschikbare cartografische bronnen zijn er geen gegevens voorhanden. Het plangebied bevindt aan de Kartuizerinnenstraat 4, binnen de eerste stadsomwalling van Brugge nabij onder meer de Burg, het Belfort en de Dijver. De aanpalende straten komen voor in geschreven bronnen vanaf de 13de eeuw, en de naam Kartuizerinnenstraat zelf vanaf de 16de eeuw.

Op basis van oudere archeologische interventies (en historische data) ontstond de hypothese dat het gebied ten zuiden van de Oude Burg, waaronder het plangebied, bij de bedding van de Dijver hoorde en zeker niet bewoond werd voor de 13de eeuw.

Vanaf de 16de eeuw is de menselijke aanwezigheid op het terrein te achterhalen via archivalische en cartografische bronnen. Uit deze documenten blijkt dat het plangebied oorspronkelijk werd doorsneden door een deel van het wegtracé van de Sheer Gillis Dopstraat. Op basis van de Zestendelen en huisonderzoek hebben we een vrij goed zicht op de toenmalige percellering alsook de namen en eigenaars van de percelen/huizen binnen het plangebied.

Het plangebied ondergaat enkele veranderingen met de komst van de Kartuizerinnen op het einde van de 16de eeuw. De zusters kopen vanaf 1575 meerdere huizen en percelen aan de Oude Burg, de Korte Merceniersstraat, de Sheer Gillis Dopstraat en het Winterstraatje met de bedoeling een groter terrein te verwerven en bouwrijp te maken om er hun klooster te bouwen. Hierbij wordt in 1591 een deel van de Sheer Gillis Dopstraat geïncorporeerd in hun domein. Aan de hand van het plan van landmeter J.L. Lammeire (1784), opgemaakt bij de opheffing van de orde, hebben we een duidelijk zicht op het gebouwenbestand van het Kartuizerinnenklooster. De binnentuin wordt gebruikt als begraafplaats.

Voor de 19de-eeuwse situatie zijn er veel cartografische bronnen voorhanden. Op alle beschikbare kadasterkaarten is te zien dat het plangebied geen grondige wijzingen ondergaat. Historisch is geweten dat de Congregatie van de Zusters van Liefde van Lovendegem de gebouwen betrekken vanaf 1842 tot 1892. Ze vormen het klooster om tot een tehuis voor oude vrouwen en ongeneeslijk zieken. Verschillende panden werden later verkocht aan de Gilde der Ambachten (huidige CM). In 1893 werden er de burelen van de toenmalige Commissie voor Burgerlijke Godhuizen en het Bureel van Weldadigheid ingericht, die later evolueerden tot het OCMW.

Sinds 2010 worden de gebouwen gebruikt door het District Centrum van de Lokale Politie van Brugge. Hiervoor werden verschillende restauratie en herstellingswerken uitgevoerd.

-speelde het terrein een belangrijke rol in de ontwikkeling van Brugge?

Het plangebied speelde geen onbelangrijke rol in de geschiedenis van Brugge. Op basis van het huidige stratenpatroon kan afgeleid worden dat de ontwikkeling van de bouwblokken tussen de markt en het Zand in min of meer concentrische kringen vanuit de Oude Burg gebeurde vanaf de volle middeleeuwen. Het historische verhaal is zeker vanaf de 16de eeuw vrij goed

gedocumenteerd. De voorgaande periodes zijn iets minder duidelijk. Zie hiervoor hoofdstuk II. 2.2. (supra).

-welke impact hebben de voorziene werken op de bodem?

De voorziene werken hebben een impact op de bodem. In de huidige omgevingsvergunningsaanvraag gaat het om volgende werkzaamheden:

- **De aanleg van een inrijhelling voor fietsen (ca.14 lopende meter, footprint ca 50m², max. 260cm t.o.v. het maaiveld)**

Tegen de zuidwestelijke gevel van het complex wordt een nieuwe toegangshelling voor fietsen voorzien. De helling bedraagt zo'n 14 lopende meter en is zo'n 2.2m breed. De helling wordt gefundeerd op een beperkt aantal micropalen die een gewapende funderingsplaat van 30cm dragen. De maximale verticale bodemingreep bedraagt 260cm ten opzichte van het huidige maaiveld. Gezien deze historische vleugel onderkelderd is, komt deze inrijhelling in principe in de insteek van dit ondergrondse volume terecht, waardoor de trefkans op een ongeroerd bodemarchief zeer klein is.

Bij de stabiliteitswerkzaamheden in de kelder is de bestaande trap verwijderd. Er is een rechthoekige put van 1m25 op 3m afgegraven tot op 250cm onder het niveau van de binnenkoer (=zelfde niveau uitgraving kelders). De wanden worden veiligheidshalve voorzien van beschoeiing. Lokaal in deze put komt een dieper ingeplante pompput (

- **Het plaatsen van twee regenwaterputten plus infiltratiekratten op de binnenkoer**

In de vergunningsaanvraag is sprake van twee gekoppelde regenwaterputten van 5000L. De toekomstige inplanting, met een maximale footprint van 14m², is weergegeven met één blauwe polygoon. De diepte is op heden ongekend en wordt in het bestek voor uitvoering door een nog aan te stellen aannemer theoretisch geraamd op maximaal 3m onder het maaiveld, zijnde 30cm vloerplaat + 170cm hoogte regenwaterput + 1m dekking. Daaraan gekoppeld worden infiltratiekratten voorzien, met een gezamenlijke footprint van 30m², diepte circa 170cm. Deze worden onderling verbonden met diverse leidingen.

De nieuwe regenwaterputten overlappen in principe niet met de reeds bestaande putten. In de ganse binnenkoer zijn eveneens historische nutsleidingen te verwachten (diepte 80cm?).

- **Het plaatsen van drie septische putten plus infiltratiekratten op de binnenkoer**

Verder worden, verspreid over de binnenkoer nog drie septische putten gestoken, inclusief bijhorende leidingen: 1 exemplaar van 3000L in het oosten van het plangebied (footprint 10m²) en twee aan weersijden van het boomvak van 7500L (elk 12m² footprint). In totaal spreken we over 34m², verspreid over drie kleinere putten, die tot op grote diepte vergraven wordt. De tussenliggende leidingen komen op circa 120cm onder het maaiveld.

Tenslotte volgt de resterende omgevingsaanleg van het binnenplein, bestaande uit het plaatsen van verharding, parkeerplaatsen, edm. De verticale impact van deze werken is beperkt tot de bovenste 50cm. Op het syntheseplan worden deze geplande bodemingrepen grafisch weergegeven (Plan 19)

->Als in geschreven of cartografische bronnen sprake is van één of meerdere sites wordt er een antwoord gezocht op volgende vragen:

-wat zijn de karakteristieken van deze site(s)?

Volgens archivalische en cartografische bronnen is er een opeenvolging van bebouwing op en rondom het plangebied. Vanaf de 16de eeuw maakt het plangebied deel uit van het Kartuizerinnenklooster. Zie hiervoor het bewuste hoofdstuk (supra).

-wat is de bewaringstoestand van deze site(s)?

De site is vermoedelijk relatief goed bewaard.

-hoe verhoudt deze site zich tot het landschap?

Het plangebied, gelegen aan de Kartuizerinnenstraat, bevindt zich in de onmiddellijke nabijheid van de oudste historische kern en net ten noorden van de Dijver.

-wat is de waarde van deze site(s)?

Niet van toepassing

-is de bodemopbouw intact, gedeeltelijk of volledig verstoord?

- wat betekent dit voor het archeologisch potentieel van het terrein?

Op de bodemkaart wordt het terrein weergegeven als 'bebouwd OB'. Louter op basis van het bureauonderzoek kan niet gesteld worden dat de bodemopbouw niet meer intact is. Op basis van de beschikbare archeologische voorkennis is duidelijk dat het terrein oorspronkelijk deel uitmaakte van de bedding van de Dijver en pas eind 12de/begin 13de eeuw bouwrijp gemaakt werd. Bouwhistorisch onderzoek van Dirk van Eenooghe toont aan dat de Reievleugel mogelijk teruggaat op een een vroeg 13de-eeuwse woning:

"Het oorspronkelijke huis bleef waarschijnlijk enkel in grondplan bewaard, maar muurfragmenten op de gelijkvloerse en eerste verdieping behoren toch nog tot deze bouwfase. Het gebouw beantwoordt niet aan één van de gekende types van woonhuizen uit deze periode, maar lijkt eerder aan ter sluiten bij de typologie van de middeleeuwse woontorens. Het grondplan bestaat uit twee zalen, respectievelijk binnenwerks 10m op 5m80, en 11m60 op 9m10 groot, en met elkaar verbonden door een zeshoekige traptoren. Deze laatste werd grotendeels herbouwd in de 15de/vroege 16de eeuw (baksteen 20 x 5 cm)."

Vanaf de komst van de Kartuizerinnen in de 16de eeuw, hebben we erg veel archivalische en cartografische bronnen over het plangebied. Verschillende cartografische bronnen wijzen op het gebruik van de binnenkoer als begraafplaats.

Louter op basis van deze bureaustudie kan niet met zekerheid gesteld worden dat het archeologisch bodemarchief niet meer intact is. Het potentieel op het aantreffen van een archeologisch bodemarchief kan als hoog ingeschat worden. De trefkans op menselijke resten is eveneens bestaande. Er wordt verder terreinonderzoek geadviseerd.

6. Afweging noodzaak verder onderzoek

6.1 Inschatting potentieel tot kennisvermeerdering

Op basis van voorgaande hoofdstukken kan gesteld worden dat er voor het plangebied een matig potentieel tot kennisvermeerdering aanwezig is. Verder onderzoek met ingreep in de bodem wordt geadviseerd:

Op de bodemkaart wordt het terrein weergegeven als 'bebouwd OB'. Louter op basis van het bureauonderzoek kan niet gesteld worden dat de bodemopbouw niet meer intact is. Op basis van de beschikbare archeologische voorkennis is duidelijk dat het terrein oorspronkelijk deel uitmaakte van de bedding van de Dijver en pas eind 12de/begin 13de eeuw bouwrijp gemaakt werd. Bouwhistorisch onderzoek van Dirk van Eenooghe toont aan dat de Reievleugel mogelijk teruggaat op een een vroeg 13de-eeuwse woning:

"Het oorspronkelijke huis bleef waarschijnlijk enkel in grondplan bewaard, maar muurfragmenten op de gelijkvloerse en eerste verdieping behoren toch nog tot deze bouwphase. Het gebouw beantwoordt niet aan één van de gekende types van woonhuizen uit deze periode, maar lijkt eerder aan ter sluiten bij de typologie van de middeleeuwse woontorens. Het grondplan bestaat uit twee zalen, respectievelijk binnenwerks 10m op 5m80, en 11m60 op 9m10 groot, en met elkaar verbonden door een zeshoekige traptoren. Deze laatste werd grotendeels herbouwd in de 15de/vroege 16de eeuw (baksteen 20 x 5 cm)."

Vanaf de komst van de Kartuizerinnen in de 16de eeuw, hebben we erg veel archivalische en cartografische bronnen over het plangebied. Verschillende bronnen wijzen op het gebruik van de binnenkoer als begraafplaats.

De voorziene werken hebben een impact op de bodem. In de huidige omgevingsvergunningsaanvraag gaat het om volgende werkzaamheden:

- **De aanleg van een inrijhelling voor fietsen (ca.14 lopende meter, footprint ca 50m², max. 260cm t.o.v. het maaiveld)**

Tegen de zuidwestelijke gevel van het complex wordt een nieuwe toegangshelling voor fietsen voorzien. De helling bedraagt zo'n 14 lopende meter en is zo'n 2.2m breed. De helling wordt gefundeerd op een beperkt aantal micropalen die een gewapende funderingsplaat van 30cm dragen. De maximale verticale bodemingreep bedraagt 260cm ten opzichte van het huidige maaiveld. Gezien deze historische vleugel onderkelderd is, komt deze inrijhelling in principe in de insteek van dit ondergrondse volume terecht, waardoor de trefkans op een ongeroerd bodemarchief zeer klein is.

Bij de stabiliteitswerkzaamheden in de kelder is de bestaande trap verwijderd. Er is een rechthoekige put van 1m25 op 3m afgegraven tot op 250cm onder het niveau van de binnenkoer (=zelfde niveau uitgraving kelders). De wanden worden veiligheidshalve voorzien van beschoeiing. Lokaal in deze put komt een dieper ingeplante pompput (

- **Het plaatsen van twee regenwaterputten plus infiltratiekragen op de binnenkoer**

In de vergunningsaanvraag is sprake van twee gekoppelde regenwaterputten van 5000L. De toekomstige inplanting, met een maximale footprint van 14m², is weergegeven met één blauwe polygoon. De diepte is op heden ongekend en wordt in het bestek voor uitvoering door een nog aan te stellen aannemer theoretisch geraamd op maximaal 3m onder het maaiveld, zijnde 30cm vloerplaat + 170cm hoogte regenwaterput + 1m dekking. Daaraan gekoppeld worden

infiltratiekratten voorzien, met een gezamenlijke footprint van 30m², diepte circa 170cm. Deze worden onderling verbonden met diverse leidingen.

De nieuwe regenwaterputten overlappen in principe niet met de reeds bestaande putten. In de ganse binnenkoer zijn eveneens historische nutsleidingen te verwachten (diepte 80cm?).

- **Het plaatsen van drie septische putten plus infiltratiekratten op de binnenkoer**

Verder worden, verspreid over de binnenkoer nog drie septische putten gestoken, inclusief bijhorende leidingen: 1 exemplaar van 3000L in het oosten van het plangebied (footprint 10m²) en twee aan weerszijden van het boomvak van 7500L (elk 12m² footprint). In totaal spreken we over 34m², verspreid over drie kleinere putten, die tot op grote diepte vergraven wordt. De tussenliggende leidingen komen op circa 120cm onder het maaiveld.

Tenslotte volgt de resterende omgevingsaanleg van het binnenplein, bestaande uit het plaatsen van verharding, parkeerplaatsen, edm. De verticale impact van deze werken is beperkt tot de bovenste 50cm. Op het syntheseplan worden deze geplande bodemingrepen grafisch weergegeven (Plan 19)

Louter op basis van deze bureaustudie kan niet met zekerheid gesteld worden dat het archeologisch bodemarchief niet meer intact is. Het potentieel op het aantreffen van een archeologisch bodemarchief kan als hoog ingeschat worden. De trefkans op menselijke resten is eveneens bestaande. Er wordt verder terreinonderzoek geadviseerd voor delen van het terrein:

Voor wat betreft de aanleg van de inrijhelling voor fietsen kunnen we stellen dat die ingreep grotendeels zal samenvallen met de insteek/funderingssleuf van het bestaande, onderkelderde gebouw zodat de kans op het aantreffen op een bewaard bodemarchief zeer gering is. De inzet van beschoeiing in de bouwput maakt een degelijke profielregistratie verder weinig haalbaar. Eenzelfde redenering wordt aangehouden voor de septische putten die onmiddellijk naast onderkelderde volumes gestoken worden. Omwille van voorgaande argumentatie wordt voor deze geplande werken geen verder onderzoek geadviseerd.

Voor wat betreft de bodemingrepen in functie van de regenwaterputten en de infiltratiekratten. Deze bodemingrepen zijn geclusterd en gaan vrij diep in de bodem, in een zone waar mogelijk de begraafplaats van de Kartuizerinnen te situeren valt én waar volgens de uitgevoerde bureaustudie geen nutsleidingen of andere verstoringen gekend zijn. Voor deze werken is er een duidelijk potentieel op kenniswinst. Verdere onderzoeksdaden worden aanbevolen.

Plan 18: Synthesekaart met aanduiding van de geplande bodemingrepen

Kader exploitatie potentieel tot kennisvermeerdering:

Het potentieel tot kennisvermeerdering dient ons inzien, gezien de huidige economische onwenselijkheid, nagegaan te worden door middel van een archeologisch vooronderzoek. Deze techniek is kosten-baten de meest efficiënte methode om kenniswinst te genereren.

Deze prospectietechniek dient als evaluatie om na te gaan of verder archeologisch onderzoek noodzakelijk is. Zo ja, welke uitvoeringsmodaliteiten daaraan dienen gekoppeld te worden.

Het verder vooronderzoek moet in eerste instantie dus de aanwezigheid van vindplaatsen aantonen of weerleggen en indien ze aanwezig zijn, dient een evaluatie worden gemaakt van de begrenzing, bewaring, stratigrafie en datering van de vindplaats. Bij het uitvoeren en uitwerken van het archeologische vooronderzoek moeten minstens volgende vragen beantwoord worden.

- Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- Wat is de relatie tussen het bestaande gebouwenbestand en het aanwezig archeologisch erfgoed?
- Zijn er andere bouwsporen of archeologische sporen en structuren aanwezig?
- Uit welke periode dateren de vondsten?
- Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?
- Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie
- Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de bewoners?
- Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook over de materiële cultuur?
- Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?
- Sluiten de sporen aan bij de resultaten van onderzoek in de omgeving en de data van de CAI en de huidige stand van zaken zoals gesynthetiseerd in Hillewaert et al (2019)?

Bij het aantreffen van menselijke begraafing zijn volgende onderzoeksvragen relevant:

- Wat is het geschatte aantal individuen?
- Wat is de bewaringstoestand?
- Hoeveel niveaus zijn er te onderscheiden?
- Wat is de omvang?
- Komen er oversnijdingen voor?
- Wat is de begravingdensiteit uitgedrukt in minimum aan individuen per oppervlakte?
- Vallen er verschillende diachrone gebruiksfasen binnen het kerkhof te onderscheiden?

Het onderzoeksdoel is geslaagd als na het onderzoek op bovenstaande vragen een antwoord kan geformuleerd worden.

7. Samenvatting

Op vraag van de bouwheer is een archeologienota onder vorm van een bureauonderzoek opgemaakt in het kader van de heraanleg van de binnenkoer van Kartuizerinnenstraat 4, de gebouwen van District Centrum van de Lokale Politie van Brugge.

In deze studie zijn alle beschikbare landschappelijke, historische en archeologische bronnen geraadpleegd om een impactanalyse van de geplande bodemingrepen op het potentieel aanwezige archeologische erfgoed te kunnen maken.

Voor de eeuwenlange periode vanaf het gebruik van/aanpassingen aan het landschap door de prehistorische mens tot de beschikbare archivalische en cartografische bronnen zijn er geen gegevens voorhanden. Het plangebied bevindt zich langs de Kartuizerinnenstraat 4, binnen de eerste stadsomwalling van Brugge. Aanpalende straten komen voor in geschreven bronnen vanaf de 13de eeuw. Op basis van archeologische interventies en historische data ontstond de hypothese dat het gebied ten zuiden van de Oude Burg, waaronder het plangebied, bij de bedding van de Dijver hoorde en zeker niet bewoond werd voor de 13de eeuw.

Vanaf de 16de eeuw is de menselijke aanwezigheid op het terrein te achterhalen via archivalische en cartografische bronnen. Uit deze data blijkt dat het plangebied oorspronkelijk doorsneden werd door een wegtracé, namelijk de Sheer Gillis Dopstraat en dat een deel van het terrein een ommuurde binnenkoer was. Op basis van de Zestendelen en huisonderzoek hebben we een vrij goed zicht op de toenmalige percellering alsook de namen en eigenaars van de percelen/huizen binnen het plangebied.

Het plangebied ondergaat enkele veranderingen met de komst van de Kartuizerinnen op het einde van de 16de eeuw. De zusters kopen vanaf 1575 meerdere huizen en percelen op aan de Oude Burg, de Korte Merceniersstraat, de Sheer Gillis Dopstraat en het Winterstraatje met de bedoeling een groter terrein te verwerven en bouwrijp te maken om er hun klooster te bouwen. Hierbij wordt in 1591 een deel van de Sheer Gillis Dopstraat geïncorporeerd in hun domein Aan de hand van het plan van landmeter J.L. Lammeire (1784), opgemaakt bij de opheffing van de orde, hebben we een duidelijk zicht op het gebouwenbestand van het Kartuizerinnenklooster. De binnentuin doet dienst als begraafplaats.

Voor de 19de-eeuwse situatie zijn er veel cartografische bronnen voorhanden. Op alle beschikbare kadasterkaarten is te zien dat het plangebied geen grondige wijzingen ondergaat, maar wel doorheen de tijd verhard wordt. Historisch is geweten dat de Congregatie van de Zusters van Liefde van Lovendegem de gebouwen betrekken vanaf 1842 tot 1892. Ze vormen het klooster om tot een tehuis voor oude vrouwen en ongeneeslijk zieken. Verschillende panden werden later verkocht aan de Gilde der Ambachten (huidige CM). In 1893 werden er de burelen van de toenmalige Commissie voor Burgerlijke Godhuizen en het Bureel van Weldadigheid ingericht.

Sinds 2010 worden de gebouwen gebruikt door het District Centrum van de Lokale Politie van Brugge. Hiervoor werden verschillende restauratie en herstellingswerken uitgevoerd.

Louter op basis van het bureauonderzoek kan niet gesteld worden dat de bodemopbouw niet meer intact is. Gezien de impact van de geplande werken wordt verder archeologisch vooronderzoek geadviseerd.

8. Bibliografie

s.n., (2016a): Code van goede praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch onderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren. Uitgegeven door de Vlaamse Overheid.

s.n. (2016b): Voorbeeld Archeologienota: Aanleg van een parking in de Henri Moensstraat, gelegen achter de kerk te Herdersem (Aalst). Uitgegeven door het Agentschap Onroerend Erfgoed

De Flou, K. (1926) *Woordenboek der Toponymie (...)*, Deel 6, Brugge.

DeLaey, B. (1998): De 's Heer Gillisdopstraat en de Mercenierstraat in Brugge, in: *Brugs Ommeland* 38/2, p83-100.

Demeester, T. & Schotte, B. (2002): De Koetelwijkpoort en de Houtbrekersdam aan de Spiegelrei, *Brugs Ommeland* 42, p.201-218.

Desmet, J. (1948) De Brugse WIIIC-namen, *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming "Société d'émulation" te Brugge*, CXXXV, p.112-117.

Devliegheer, L. (1975): De huizen te Brugge. *Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen deel 2-3*.

Devliegheer, L. (1991): De voorromaanse, romaanse en gotische Sint-Donaaskerk. Evolutie en invloeden, in: De Witte H. (Red.), *De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern*, ArcheoBrugge 2, Brugge, p.118-136.

De Witte, H. 1978: Brugge, *Archeologie 1978.1*, p.21-22.

De Witte, H. (1988): Tien Jaar Stedelijke Archeologische Dienst. Ontstaan en doelstellingen, in: De Witte H. (Red.) *Brugge Onder-zocht. Tien jaar stadsarcheologisch onderzoek 1977-1987*, Archeo-Brugge 1, Brugge, p.11-42.

De Witte, H. (1992): Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge van prehistorie tot het ontstaan van de middeleeuwse stad, *Westvlaamse Archaeologica* 8.2, p.33-45.

De Witte, H., Van Strydonck M. (2000): Sint-Donaas en de Brugse Burg: dendrochronologisch onderzoek en radiokoolstofdateringen, *Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, p.184-186.

Dhondt J. (1957): De vroege topografie van Brugge, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XI*, p.3-30.

Ester, J.P., De Grauwe, J. en Desmet, V. (1980): *Het Kathuizerklooster binnen Burgge. Verleden en toekomst*, Brugge.

GILLIODTS-VAN SEVEREN, L. Les registres des "Zestendelen" ou le cadastre de la ville de Bruges de l'année 1580, Brugge, 1894.

Gilté S., Vanwalleghem A. & Van Vlaenderen P. 2004: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Brugge, Middeleeuwse stadsuitbreiding, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 18NB Noord, Brussel – Turnhout.

Hillewaert, B. (1991a): Leerlooiers te Brugge (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 14, p.3-4.

Hillewaert, B. (1991b) Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.- VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 14, p.42-44.

Hillewaert, B. (1991c): Spermalie, in: DE WITTE H. & HILLEWAERT B. m.m.v. THOEN H., *Archeologisch jaarrapport 1989-1990, Jaarboek 1989-1990 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, p.105.

- Hillewaert, B. (1991d): Zwijnstraat, in: DE WITTE H. & HILLEWAERT B. Archeologisch jaarrapport 1989-1990, Jaarboek 1989-1990 Brugse Stedelijke Musea, Brugge, p.107.
- Hillewaert, B. (1993): Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 16.1, p.58-61.
- Hillewaert, B. 1995a, Pandjeshuizen aan de Garenmarkt te Brugge (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 18.1, p.42-43.
- Hillewaert, B. (1995b): Biskajerplein, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea, Brugge, p.83-84.
- Hillewaert, B. (1995c): Simon Stevinplein, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea, Brugge, p.84-85.
- Hillewaert, B. (1995d): Wollestraat, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea, Brugge, p.91-94.
- Hillewaert, B. (1996): IJzertijdvondsten uit recent onderzoek te Brugge (W.VI.), *Lunula. Archaeologia protohistorica IV*, Bruxelles/Brussel, p.65.
- Hillewaert, B. (2000a): 't Zand, in: DE WITTE H. & HILLEWAERT B., Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea, Brugge, p.159-161.
- Hillewaert, B. (2000b): Het Jezuietencomplex - Verversdijk (Verversdijk, Kandelaarstraat, Boomgaardstraat). In: DE WITTE H. & HILLEWAERT B., Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea, Brugge, p.155-157.
- Hillewaert, B. (2000c): Sint-Janstraat 15, in: DE WITTE H. & HILLEWAERT B., Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea, Brugge, p.159.
- Hillewaert, B. (2003): Sint-Andries (Brugge)-Kosterijstraat. In: BOURGEOIS J., BOURGEOIS I. & CHERRETÉ B. (EDS.), *Bronze Age and Iron Age Communities in North West Europe*, Brussel, p.264
- Hillewaert, B., Hollevoet Y. & Ryckaert, M. (2011): *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge.
- Hollevoet, Y. 1991, Merovingisch aardewerk, in: VERHAEGHE F. & HILLEWAERT B. m.m.v. DE GROOTE K. & HOLLEVOET Y., Aardewerk uit de Oude Burgfase. In: DE WITTE H. (RED.), *De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern*, Archeo-Brugge 2, Brugge, p.150-152.
- Hollevoet, Y. (2011a): Het wegennet, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, p.42-45.
- Hollevoet, Y. (2011b): Romeinse vondsten en vindplaatsen tijdens de 1ste-3de eeuw n. Chr., in: *De Inheems-Romeinse bewoning in Brugge en omstreken*, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, p.45-68.
- Hollevoet, Y. (2011c): Het ruimere historisch kader, in: *De Vroege Middeleeuwen in Noordwestelijk Vlaanderen*, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, p.96-110.
- Hollevoet, Y. en Hillewaert, B. (1997/1998): Het archeologisch onderzoek achter de voormalige vrouwengevangenis Refuge te Sint-Andries/Brugge (prov. W. VL). *Nederzettingssporen uit de Romeinse tijd en de Middeleeuwen, Archeologie in Vlaanderen VII*, p.197-207.

Linsingh, A. (2016) *Het 'Oudste geschilderd plan van Brugge': resultaten van recent historisch onderzoek*, Lezing op 'workshop stedelijke ruimte en materiële cultuur in laatmiddeleeuws Brugge, Brugge 16/12/2016

Roose, B. (1996): *De Brugse kartuizen 14de-18de eeuw. Dossier bij de gelijknamige tentoonstelling in het Rijksarchief te Brugge (14 november 1996-20 december 1996)*, Brussel.

Ryckaert, M. (1991): *Brugge. Historische stedenatlas*. Brussel.

Ryckaert, M. (2011): de vroegste topografische ontwikkeling van het middeleeuwse Brugge, van de 9de tot het begin van de 12de eeuw, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge, Brugge, 140-155.

Soers, K. (1987): *Assebroek. Archeologische Inventaris Vlaanderen IX*, Gent.

Thoen, H. (1991): Gallo-Romeinse vondsten op de Brugse Burg, in: DE WITTE H. (RED.), *De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern*, Archeo-Brugge 2, Brugge, p.143-148.

Speecke, M. (2019). Een geselbroederschap van immigranten? Nieuwe gegevens over het Brugse godshuis Ter Calomme. *BIEKORF*, 119(2), 155–170.

Van Acker, R. (1986): Prehistorische vondsten ten oosten van Brugge, *Westvlaamse Archaeologica* 2, p91-103.

Van Ranst, E. en Sys, C. (2000): *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (schaal 1:20 000)*

Vlierman, K. (2011): Een nieuwe blik op de boot van Brugge, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge, Brugge, p.45-68.

Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Kartuizerinnenklooster*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/29371>, geraadpleegd op 5 mei 2020

Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Brugge – oudste kern*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121224>, geraadpleegd op 5 mei 2020

Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Dijver, Arentshuis, Gruuthuse en Onze-Lieve-Vrouwekerk met omgeving*, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/306921>, geraadpleegd op 5 mei 2020

Brochure Open Monumentendag Vlaanderen, *Conflict*, 2011.

www.kaartenhuisbrugge.be

<http://Magis.kaartenhuisbrugge.be>

<http://erfgoedbrugge.be>

[Stadsarchief Brugge, bouwvergunningen 1800-1960](#)

Archief Dienst Monumentenzorg en Erfgoedzaken, stad Brugge

9. Bijlagen